

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин та національної безпеки
Кафедра історії ім. проф. М.П.Ковальського

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня магістра

на тему:

«Ремісничче виробництво у Волинському воєводстві (1921-1939 рр.)»

Виконав:
студент 2 курсу, групи МІ-61
спеціальності 032 Історія та археологія
освітньо-професійної програми
“Історія та археологія”
Денисюк Олександр Миколайович
Керівник – кандидат історичних наук,
Марчук Володимир Станіславович
Рецензент - кандидат історичних наук,
доцент Рудько Сергій Олексійович

Робота допущена до захисту
(протокол № 6 засідання кафедри історії від 06 грудня 2021 року)

Завідувач кафедри історії
ім. проф. М.П. Ковальського: _____ Микола БЛИЗНЯК

Острог, 2021

Зміст

Вступ.....	3
Розділ I Економіка Волині на початку XX століття.....	7
Висновки до першого розділу.....	21
Розділ II. Законодавче регулювання ремісничого виробництва.....	23
2.1 Законодавче регулювання ремісничої діяльності в міжвоєнний період.....	23
2.2 Законодавче регулювання діяльності ремісничих цехів.....	35
Висновки до другого розділу.....	45
Розділ III ремісниче виробництво 20-30х.....	47
3.1 Становище Другої Речі посполитої після проголошення незалежності.....	47
3.2 Ремісниче виробництво в 20х (на початку кризи).....	53
3.3 діяльність ремісників в 30х вихід з кризи.....	62
Висновки до третього розділу.....	82
Висновки.....	85
Список використаних джерел та літератури.....	88

Вступ

Актуальність дослідження. виклики, які має Українська держава на сучасному етапі, складні суспільно-політичні та економічні умови актуалізують питання історії економічної діяльності на території України в багатьох її аспектах.

Особливо це стосується періоду між двома світовими війнами. Історія економічного розвитку українських земель в міжвоєнний період в складі Другої Речі Посполитої потребує об'єктивного наукового вивчення і осмислення. Особливо це стосується Волинського воєводства. Існуюча наукова література, яка зачіпала б ті чи інші аспекти економічної історії волинських земель, представлена головним чином економічними та історичними статтями в наукових періодичних виданнях та матеріалах наукових конференцій. Однак комплексних робіт з економічного розвитку Волині в період після її входження до складу Польської держави немає. У зв'язку з цим вивчення ремісничого виробництва, як складової частини економічного розвитку волинських земель є актуальним для сучасної історичної науки.

Історія вивчення проблеми. вивчення проблеми розвитку народних промислів та ремесел на території східних воєводств ще в 1930-і роки. Першим серед них стали праці Я. Оринжина¹, яка в період з 1920 по 1939 рік була співробітником відділу народних художніх промислів Міністерства промисловості і торгівлі Польщі. У своїх роботах автор охарактеризувала основні види народних промислів «східних кресів», привела статистичні дані по повітах. Дослідження І. Борнштейна², присвячене історії розвитку єврейського ремесла на території Польщі, починаючи з 1914 року. Юридичну

¹ Oryżyna J. Przemysł ludowy w województwach: wileńskim, nowogródzkim, poleskim, wołyńskim. Warszawa, 1927. 46 s.

² Bornstein I. Rzemiosło żydowskie w Polsce. Warszawa: Nakładem Instytutu Badań Spraw Narodowościowych, 1936. 189 s.

сторону діяльності ремісничого виробництва досліджував Ц. Птасінський.³ Серед сучасних вчених такою хто проблематико юридичного врегулювання слід згадати Я. Ястшембського.⁴ Серед вітчизняних досліджень, які присвячені вивченню окремих аспектів розвитку ремесла і ремісничого виробництва, необхідно відзначити праці В. Марчука⁵ та В. Литвинюка⁶.

Окремо слід вивчити дослідників які займалися економічним становищем Волині в складі другої Речі Посполитої. А. Шваба,⁷ Т. Никитюк⁸, В. Вісина⁹, А. Свинчука¹⁰, Ю. Крамара¹¹ та інші. В їх працях частково висвітлена реміснича діяльність в регіоні. А також завдяки цим працям можна зрозуміти економічну кон'юнктуру яка впливала на розвиток ремесла.

Мета дослідити стан ремесла і його розвиток на території Волинського воєводства в 1921 – 1939 роках

Завдання 1) дати характеристику законодавчої бази, яка регулювала діяльність ремесла на території Волинського воєводства та Польщі в цілому; 2) провести аналіз розвитку ремесла і ремісничого виробництва. 3) охарактеризувати вплив світової економічної кризи на ремісниче виробництво.

³ Ptasieński C. Prawo rzemieślnicze. Lublin, 1931. 99 s.

⁴ Jastrzębski J. Rzemiosło II Rzeczypospolitej w latach 1927-1939. Uwarunkowania formalno-prawne. Kraków, 2009. – 257 s

⁵ Марчук В. Ремесло у Волинському воєводстві в 1921-1939 рр., Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. Вип. 24. С. 54-60.

⁶ Литвинюк В. Розвиток ремесла у Волинському воєводстві у 1921–1939 рр. Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Історичні науки. Луцьк, 2000. Вип. 3. С. 79–82.

⁷ Шваб А. Соціально-економічні процеси на Волині в міжвоєнний період., Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк, 2008. № 14. С. 98–102

⁸ Никитюк Т. Розвиток промислового сектору Волинського воєводства у період між двома світовими війнами (20–30-ті роки ХХ ст.), Економічні науки. Економічна теорія та економічна історія. Зб. наук. пр. Луцьк, 2006. Вип. 3 (11). С. 144–158.

⁹ Вісін В. В. Кооперативний рух на Волині у другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст. : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. –440 с

¹⁰ Свинчук А. Економічна політика польського уряду на Волині в 1921–1939 рр.: реалізація програм у галузі розвитку промисловості., Збірник навчально-методичних матеріалів та наукових статей історичного факультету. – 1999. – № 4. – С. 108–113

¹¹ КРАМАР Ю. В. Національно-культурна та релігійна політика урядів Польщі на Волині (1921-1939 рр.) : дис. докт. іст. наук : 07.00.02 / КРАМАР ЮРІЙ ВІКТОРОВИЧ – Луцьк, 2015. – 536 с

Об'єкт дослідження ремесло в Волинському воєводстві

Предмет дослідження реміснича діяльність у Волинському воєводстві.

Хронологічні рамки дослідження 1921-1939 роки. Хоч х юридичної точки зору міжнародне визнання права Другої Речі Посполитої сталося 1923 року з рішення Ради послів Антанти, фактично польська влада була встановлена після завершення Польсько-більшовицької війни в 1921 році і підписання Ризького мирного договору.

Географічні рамки дослідження охоплюють Волинське воєводство. Це території сучасної Волинської області (окрім Камінь-Каширського району і Любашівського району), Рівненської області, частину Тернопільської області.

Методологічна основа роботи становлять загальнонаукові та спеціально-історичні методи дослідження. Із загальнонаукових ми опиралися на методи синтезу та аналізу, історичний, логічний. Аналіз дав можливість з різних боків розглянути ремесло Волинського воєводства в міжвоєнний період з виділенням основних елементів, а синтез дозволив встановити зв'язок між подіями та їх впливом на ремісниче виробництво. Історичний метод дозволив пізнати предмет в хронологічній послідовності та встановити причинно-наслідкові зв'язки. Завдяки логічному методу вдалося пов'язати стан ремесла з станом сільського господарства в регіоні.

Завдяки спеціально-історичним методам, а саме таким: історико-хронологічний, історико-порівняльний, історико-типологічний. Завдяки історико-хронологічному методу вдалося зафіксувати сплески активного економічного піднесення та економічного занепаду ремісничого виробництва у Волинському воєводстві. Користуючись історико-хронологічним та історико-типологічним методами здійснено огляд діяльності ремісників та їх внесок в суспільно-економічний розвиток регіону.

Джерельна база складають документи та нормативно-правові акти, преса. Вони містять багато інформації про розвиток та функціонування

ремесла на Волині. Особливий інтерес викликають звіти ремісничих палат. В них детально описувалася ситуація в ремісничому виробництві: загальний стан, характеристика ремесла за групами, основні проблеми, статистичні дані. В загальному джерельна база характеризується репрезентативністю, вірогідністю, різноманітністю та є достатньою для написання дослідницької роботи.

Наукова новизна полягає в тому, що було комплексно висвітлено економічний стан та професійну діяльність ремісників у Волинському воєводстві в міжвоєнний період. До цього часу дослідження таких тем було висвітлене тільки в статтях до науково-періодичних видань. Чого було не достатньо. Було доведена думка про значний вплив ремісників на соціально-економічну ситуацію у воєводстві та про велику здатність ремесла пристосовуватися до ситуації навколо.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що зібраний та систематизований матеріал, теоретичні положення та судження можуть бути використані при подальшому вивченні ремісничої діяльності у волинському воєводстві; при написанні праць узагальнюючого характеру з історії українського ремесла, української економіки, українського підприємництва; підготовки навчальних курсів з краєзнавства для викладання в закладах освіти; написанні навчальних посібників.

Апробація отриманих результатів дослідження окремі аспекти загальної теми обговорювалися на викладацько-студентській конференції «Дні науки» в Національному університеті «Острозька академія».

Структура роботи побудована за хронологічним принципом, що уможливило розв'язання поставленої мети та завдань дослідження.

Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів основної частини, висновків, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг роботи складає – 92 сторінок.

Розділ I Економіка Волині на початку XX століття

Для розуміння ситуації розвитку ремісничого виробництва на Волині в міжвоєнний період, слід осмислити його стан напередодні входження цієї території до складу Другої Речі Посполитої. Тоді Волинь входила до складу Російської імперії, а адміністративно-територіально була окреслена в межах Волинської губернії.

За площею Волинська губернія була найбільшою на Правобережній Україні. Вона займала 6376166 десятин 300 сажень (71 742 км²) і майже вдвоє перевищувала Подільську, але за чисельністю населення поступалася і Київській, і Подільській губерніям. Найбільшим за територією був Овруцький повіт – 903125 десятин (10 555 км²), а найменшим – Острозький, площа якого складала всього 220625 десятин.¹² (3066 км²). На початку 20 ст. поділялася на 12 повітів (Володимир-Волинський, Дубенський, Житомир., Заславський, Ковельський, Кременецький, Луцький, Новоград-Волинський, Овруцький, Острозький, Ровенський і Старокостянтинівський); у губернії налічувалося 13 міст, 134 містечка і 9682 інших населених пунктів.¹³

На початку XX століття господарство Волині перебувало в стані певного піднесення завдяки розвитку капіталістичних відносин. Які було викликано ще реформами Олександра II в 60х роках XIX століття. Особливо розвиток капіталістичних відносин був помітний в сільському господарстві. Це пояснюється тим, що більшість населення губернії були селяни. Завдяки реформі стало можливим змінити характер землеволодіння. Яке з часом ставало товаром і втрачало становий характер. Як результат протягом періоду з 1877 по 1905 рік на правобережній Україні було куплено 773 тисяч десятин Землі(8466.875км), в кількість землі на Волині яка належала селянам піднялася, у відсотковому відношенні на 15% і становила 39,8%. Серед

¹² Шкільнюк Н. М. Міста Волинської губернії у другій половині XIX - на початку XX ст.: соціальна структура, адміністративний та економічний аспекти – Тернопіль, 2017. 272 с, С. 62

¹³ Верменич Я.В. ВОЛИНСЬКА ГУБЕРНІЯ [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2003. - 688 с.: іл.. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Volynska_huberniia (останній перегляд: 23.11.2021)

губерній Правобережної України у Волинській було найбільше селян (22,2 %), які мали понад 10 десятин на двір (у Подільській – 1,6 %, Київській – 9,1 %). Крім заможних верств забезпеченість землею була такою: до 5 десятин на Волині – 27,2 % селян, на Поділлі – 78,6 %, Київщині – 55,5 %; від 5 до 10 десятин – відповідно, 50,6 %; 19, 8%; 35,4 %. Водночас у великому землеволодінні України (понад 100 дес.) питома вага селянського землеволодіння складала на Правобережжі – 2,4 %, Лівобережжі – 9,7 %, Степу – 22,6 %.¹⁴

Можна помітити, що кількість заможних селян з кількістю землі понад 10 десятин на двір була найбільшою на правобережжі. Селян які мали до 5 десятин, було найменше в кількісному відношенні на Волині. Це пояснюється тим, що попри перехід землі а руки інших суб'єктів. Все одно велика кількість землі була в руках поміщиків і їх великих латифундій. Середній їх розмір на Волині складав 790,1 десятин, тоді як і Київській губернії – 538,6 десятин., а на Поділлі – 505,8. Варто зазначити Лівобережжі середній розмір землеволодіння в поміщиків був значно меншим: у Чернігівській губернії він становив 101,4 десятин., Полтавській – 111,4 десятин., Харківській – 367,1 десятин.¹⁵ Така різниця може бути пояснена різною родючістю ґрунтів.

Проте можна говорити, що протягом перших десятиліть після реформ. Завдяки розвитку капіталістичних відносин. В сільському господарстві відбулися суттєві зміни. Розвиток системи найманої праці розвинув ринкові відносини завдяки чому стало можливим накопичення капіталу.

То попри це, подальший розвиток був неможливим у зв'язку з великою кількістю проблем які виникли в подальшому. Причини які їх викликали були різні, але передусім це «контрреформи» які проводили наступники Олександра II. Вони гальмували розвиток капіталістичних відносин. Ще одна

¹⁴ Вісин В. Кооперативний рух на Волині у другій половині XIX – першій третині XX ст. : Луцьк : Вежа-Друк, 2014. 440 с. С. 83

¹⁵ Там само. С. 87

причина відсутність кваліфікованих кадрів. Через це сільське господарство було примітивним з застарілими методами виробництва. Тому капітал які могли сформувати власники землі був мізерним. До цього додавалося малоземелля. В свою чергу низький рівень забезпечення землею змушував шукати нові фінансові ресурси, щоб покращити ситуацію. Для життя селянина було характерним пануванням натуральногосподарських механізмів розв'язання матеріальних проблем. Вони були змушені самостійно виготовляти предмети побуту: одяг, меблі, посуд. В такій обстановці ремесло мало сприятливі умови для розвитку. Проте розвиток капіталістичних відносин породив і розвиток підприємництва, що створило конкуренцію для ремісників. Через це ремісники які не витримували конкуренцію, разом з малоземельними селянами, шукали кращої долі в промислових центрах які тоді зароджувалася. Так з Волинської губернії на промисловий ринок праці направлено понад 100 тисяч осіб.¹⁶

Вище згадані проблеми могли бути вирішені новою реформою. Яка сталася 1906 року. В результаті вона прискорила розвиток капіталістичних відносин які вже зародилися. Суть реформи полягала в зосередженні більшості земель в руках заможних селян, які мали вийти з общини. Таке право надавалося кожному селянинові, що дозволяло виділити свою землю у повну власність. Він мав також право вимагати виділення землі в одному масиві — «відрубі», до якого міг приєднати свою садибну землю і перенести сюди будівлі, утворюючи т. ч. «хутір». Для цього землі поміщиків скуповував Селянський поземельний банк, який допомагав створювати нові господарства. Також передбачалося збільшення рівня агрокультури, а проблему малоземелля мало вирішити переселення селян. Було створено губернські й повітові землевпорядні комісії, які розподіляли три категорії земель: надільні землі, Селянського поземельного банку, казенні землі.¹⁷ Такий стан речей обурював велику кількість малоземельних селян. В таких

¹⁶ Вісин В. Кооперативний рух на Волині у другій половині XIX – першій третині XX ст. : Луцьк : Вежа-Друк, 2014. 440 с, С. 88

¹⁷ Там само. С. 93

умовах їм було складно господарювати. Тому громади в селах часто займало відверто ворожу позицію до нових «сусідів-віділенців». Як результат проти них влаштовували підпали.

На Волині утворення хуторів та відрубів відбувалося інтенсивно. У 1911 р. тут нараховувалося 1139 хутірських господарств. За 1907–1914 рр. на Волині утворено 42 091 одноосібне господарство (за цими показниками Волинська губернія посіла 7-ме місце в імперії), це перевищувало показники сусідніх губерній. Наприклад на Поділлі – 11 597, Київській губернії – 36 192. За роки реформи в особисту власність закріпили землю 70,6 % селянських господарств Київської, 95,7 % Волинської й 78,9 % Подільської губерній.¹⁸ Тобто Волинь була в лідерах. Проте тільки на правобережжі. У цілому ж по Україні найбільшу площа під хуторами та відрубам створено в південних губерніях, які характеризувалися швидким розвитком капіталізму в сільському господарстві.¹⁹ Цікаво, що найменше селян яких переселяли через малоземелля було саме з Волині лише 36 620 осіб, тоді як з Поділля 51 394, а з Київщини 118 337.²⁰

Загалом аграрні реформи запровадили розвиток капіталістичних відносин і запровадили розвиток індивідуальної та підприємницької ініціативи. Це збільшило матеріальні можливості населення. Це в свою чергу сприяло розвитку ремісничої діяльності. Володіння земельними наділами відкривало перед селянами сприятливі перспективи для розширення і спеціалізації виробництва відповідно до вимог ринку. Саме завдяки зрівнянню прав міщан, селян і купців на купівлю землі на теренах України розгорнувся процес становлення господарств фермерського типу, заснованих на вільнонайманій праці та передовій техніці. В економіці це позначилося на позитивно. Губернія залежала від сільського господарства, що було її основою. Через відсутність важкої промисловості. Так в 1908 з Волинської губернії було експортовано зернових культур та хмелю на суму 3,7 млн руб.,

¹⁸ Там само .С. 93

¹⁹ Там само .С. 94

²⁰ Там само. С. 94

м'яса – 2,7 млн руб., яєць та продуктів птахівництва – 9,7 млн руб., цукру-піску – 946 тис. руб., деревини – 648 тис. руб., інших товарів більш як на 950 тис. руб. Загальна вартість експортованих з Волині товарів становила понад 18 млн руб.²¹ Головними товарами краю були «хліб, ліс, яйця, цукор та хміль», які вивозилися не лише в інші губернії імперії, а й за кордон. Ще одним напрямом, який відіграв важливу роль у розвитку Волині було конярство. У 1908 р. у краї діяв 41 конезавод. Всі вони були у власності великих землевласників. Найбільшим із них володів кн. Сангушко (Заславський повіт), у якому було 207 племінних скакунів. Значна частина породистих коней реалізовувалася не лише у столиці, а й за кордоном.²²

Серед чинників позитивних зрушень у розвитку економіки губернії потрібно відзначити зростання кооперативного руху в сільському господарстві. Саме кооперативна організація збуту значно посилила розвиток селянських господарств, сприяючи матеріальній підтримці селянина, проведенню агрокультурних заходів, підвищенню якості продукції.²³ Тому основною причиною виникнення кооперативних об'єднань був захист дрібних виробників від великого капіталу, що виявив помітну тенденцію зростання. Найбільшого поширення в губернії набули споживчі, кредитні та ощадно-позичкові товариства. На кінець 1912 р. на Волині існувало 241 кредитне і 59 ощадно-позичкових товариств.²⁴

Проте населення все одно перебувало в складному становищі. Яке було зумовлено недоліками реформ.

Також реформи запровадили розвиток промисловості. Завдяки реформам 60х років XIX століття відбувся промисловий переворот. Який майже одразу почав давати результати. У другій половині XIX ст. середньорічні темпи зростання промисловості України, як і всієї Російської імперії, досягли

²¹ Цецик Я. П. Економіка Волині наприкінці XIX – на початку XX ст. Історичний архів. 2016. Вип. 16. С. 138-143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lans_2016_16_22. С. 140

²² Там само. С. 140

²³ Там само. С. 140

²⁴ Рацілевич. А. Соціально-економічні та суспільно-політичні передумови формування національного руху на Волині на початку XX ст. Волинські історичні записки. Луцьк. 2008.157-162. С. 160

найвищого рівня. Зокрема, у 1870 р. на 801 фабриці й заводах Волинської губернії працювало 6049 робітників, а загальний виробіток продукції становив 3 746 280 руб. У 1881 р. продуктивність місцевих підприємств зросла до 10 668 025 руб, більше ніж утричі. Ще через два роки, у 1883-му, 892 фабрики й заводи краю виготовили продукції вже на 13 284 610 руб, а кількість пролетарів збільшилася до 11 590 осіб.²⁵ Багато підприємств було засновано в останнє десятиліття XIX століття. Але серед них переважали дрібні, на яких працювало 3–5 робітників. Та все ж в 1905 році кількість підприємств зросла до 1417, а число працюючих там робітників до 18233 із загальним виробітком 25154138 рублів.²⁶

Особливістю розвитку промисловості Волинської губернії була її локалізація поза містами – здебільшого в містечках та селах. . Протягом другої половини XIX – початку XX ст. жодне із 12 офіційних міст Волинської губернії, які були одночасно і центрами повітів, не випередило свій повіт за сумою виробленої продукції. Це пояснюється аграрним характером регіону. Ще однією причиною такого становища була слаборозвинена система залізничного сполучення. Часто залізничні вузли знаходилися не в повітових центрах чи великих містах. Тому містечка де знаходилися залізничні станції випереджали адміністративні центри краю. Особливо це стосувалося південно-східних повітів.

Найбільше розвивалася промисловість яка спеціалізувалася на переробці сільськогосподарської сировини (цукрова, спиртогорілчана, борошномельна, тютюнова, олійна тощо). Провідним в економіці Волині було бурякоцукрове виробництво. Так, 12 заводів і фабрик названої галузі в 1883 р. виготовили цукру на 6683 тис. руб, що складало 52 % вартості продукції всієї фабрично-заводської індустрії Волинської губернії.²⁷ Станом на 1913 р. в Україні діяли 209 цукрових заводів, на яких працювало 126,3 тис. робітників: у Київській губернії – 78 заводів, Подільській – 52, Харківській – 32, Волинській – 17,

²⁵ Там само С. 159

²⁶ Цецик Я. П. Економіка Волині наприкінці XIX – на початку XX ст., С. 139

²⁷ Вісин В. В. Кооперативний рух на Волині у другій половині XIX – першій третині XX ст... С. 95

Чернігівській – 14, Полтавській – 12 і Херсонській – 4. 17 цукрових заводах де працювало понад 10,3 тис. осіб. Це складало 40 % робітників, зайнятих у промисловості.²⁸ У 1912 р. на 13 цукрових заводах, 3 рафінадних і 1 патокографінадному було зроблено й реалізовано цукру на 13,7 млн руб, що відіграло помітну роль у економічному потенціалі губернії.²⁹

Друге місце після цукрової промисловості було винокуріння: 124 заводи виробили горілки на суму 5 052 768 руб. В технічному відношенні 37 заводів користувалися перегінними апаратами Пісторіуса змішаної системи і на 87 заводах були корончаті апарати.³⁰ Після введення у 1895 р. державної монополії на продаж і виробництво спиртних напоїв саме в містах зосереджувалися очисні винні склади, куди надходила вся вироблена в місцевій окрузі алкогольна продукція. Так, у 1905 р. серед галузей міської промисловості виробництво на очисних винних складах за сумами виробленої продукції було провідним у Житомирі, Новограді-Волинському, Острозі, Луцьку, Кременці, Овручі.³¹

Значну роль в економіці краю відігравали 6 механічних, 7 фарфорових, 26 заводів з виробництва скла та 51 лісопильний завод. Крім вищеназваних підприємств, на Волині функціонувало 473 млини, в тому числі 68 парових. Ними у 1900 р. було випущено продукції майже на 4 млн руб. В 1905 вже 507 млинів виробили продукції на суму 3 489 274 руб.³² Боршномельна промисловість була третьою за потужністю в регіоні. Помітну роль в економічному житті краю відігравали 129 олійниць, 24 пивоварні та 20 цегельних заводів.³³

²⁸ Там само. С. 98

²⁹ Там само. С. 99

³⁰ Мартинчук С. Промисловий розвиток Волинської губернії наприкінці XVIII — на початку XX ст : Дисертація на здобуття наукового ступеня канд. Іст. наук: 07.00.01 / Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2016. 289 с. С. 149

³¹ Прищепа О. П. Міста Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. С. 106

³² Вісин В. В. Кооперативний рух на Волині у другій половині XIX – першій третині XX ст... С. 88

³³ Цецик Я. П. Економіка Волині наприкінці XIX – на початку XX ст... С. 139

Вже в 1911 році підприємства губернії виробили продукції на суму понад 40 млн рублів. Майже третина всієї продукції належала харчовій промисловості.

Так само важливою була деревообробна промисловість, яка була представлена значними підприємствами, на яких працювало близько 5,5 тисяч робітників. За перше десятиліття ХХ століття було відкрито 31 лісопильний завод. Це не рахуючи дрібних підприємств які не вносилися до статистики. Їх Особливістю було те, що більшість лісопильних заводів (тартаків) – це тимчасові підприємства, які створювали поблизу місця вирубки для розпилювання колод, лише 10 % – це постійні промислові підприємства. На останніх виробляли здебільшого дошки, паркет, клежки, соломку для сірників, гонт, дерев'яні цвяхи для взуття, матеріал для меблів. Продукцію постачали переважно на внутрішній ринок. Однією з форм обробки дерева як матеріалу для будівельних робіт була заготівля деревини. Найбільші обсяги виробництва (понад 1 млн. руб.) мало Акціонерне товариство Оржевських лісопильного, паркетного й фанерного заводів (с. Оржів Ровенського повіту). Поліський паркет та інші меблі користувалися попитом не лише в Україні, а й на європейських ринках. Коростенська, Чоповицька, Баранівська, Малинська фабрики гнутих меблів, Новоград-Волинська фанерна, Житомирська дерев'яних цвяхів і колодок для взуття, Ушомирська паркетна були найкращі в цій галузі. На переробці деревини спеціалізувалися паперові й картонні фабрики.³⁴

Збільшилося число фарфорових заводів до 10. Проте зменшилась кількість заводів з виробництва скла і цегли до 18 і 10 відповідно. Але кількість виробленої продукції за рахунок розвитку виробництва збільшилася. На них працювало 5,5 тис. робітників. Зросла кількість підприємств, які спеціалізувалися на виробництві паперу і картону. Їх було 16, а кількість робітників, задіяних у цій галузі становила, 1,4 тис. осіб.³⁵

³⁴ Мартинчук С.В., Промисловий розвиток Волинської губернії наприкінці ХVІІІ - на початку ХХ... С. 150

³⁵ Там само С. 154

Зросла кількість робітників у цензовій промисловості з 19829 осіб у 1908 р. до 25519 осіб у 1913 р. У 1914 р. на Волині було 9 із 10 парцеляно-фаянсових підприємств України.³⁶

Можна помітити, що в другій половині XIX століття промисловість у Волинській губернії розвивалася швидкими темпами. Проте він невпинно уповільнювався. Причина цього ранній старт капіталістичних відносин в цьому регіоні. Він позначився на всіх жителях регіону. Це спричинило розвиток. Однак коли капіталістичні відносини поширилися на територію всієї України, підконтрольній Російській імперії. Волинь стрімко почала втрачати економічний ріст. Оскільки головна увага стала акцентуватися на південно-східних регіонах України. Тому в промисловому плані Західний регіон різко відстав і став одним з найслабших в економічному плані. Західна частина губернії (Луцький, Ковельський, Володимир-Волинський повіти) залишалася найвідсталішою в промисловому плані в європейській частині Росії. Промислові робітники мало чим відрізнялися від сільськогосподарських, оскільки більшість заводів і фабрик належала землевласникам-магнатам, які займались переважно переробкою сільськогосподарської сировини.³⁷ Політика царської Росії не звертала на це увагу. Протягом другої половини XIX – початку XX ст. спрямовувалася на стимулювання зростання важкої індустрії за рахунок інвестицій (митний протекціонізм, казенні замовлення, державні кредити та субсидії, низькі залізничні тарифи, експортні премії, підтримка організації з'їздів і монополій, акціонерних товариств тощо) та діяльність великих комерційних банків. Притік великої кількості капіталу з-за кордону спричинив формування монополій. Особливо поширеним став синдикат.

Синдикат – це одна з форм капіталістичної монополії — договірне об'єднання підприємців, окремої галузі виробництва, що створювалося з метою захоплення ринку шляхом спільного збуту товарів за спільними

³⁶ Рацілевич А. Соціально-економічні та суспільно-політичні передумови формування національного руху на Волині на початку XX ст... С. 159

³⁷ Там само. С. 160

цінами. Зазвичай організувалися у формі акційних спілок фірм-учасників, зі спільним статутним капіталом та єдиним репрезентативним органом (управою), що приймав спільні замовлення від споживачів і розподіляв їх за квотами між членами синдикату.³⁸ Так як для Волині провідну роль відігравала харчова промисловість. То у ній найбільшим був синдикат цукрозаводчиків, заснований у 1887 р., бюро якого розміщувалося в Києві. Найвпливовіша роль у ньому належала цукровим магнатам Бобринським, Браницьким, Береденкам, Хряковим. Спочатку синдикат об'єднував 78 %, а в 1892–1893 рр. – 91 % цукрових заводів України.³⁹ До них входили і цукрові заводи Волинської губернії.

У другій половині XIX – на початку XX ст. важливе значення в промисловості України набуває акціонування. Їх розвиток зумовила потреба розвитку підприємств. Створення товариств акціонерного типу дозволила об'єднувати фінансові можливості суб'єктів господарювання, що дозволяло отримати кошти які йшли на вдосконалення виробництва. На Волині перші товариства такого типу почали створюватися в 80х роках XIX століття серед найбільш розвинених галузей. Таких як, цукрова, паперова та деревообробна. Вони були поширені в сільській місцевості. Це свідчить про розвиток промисловості поза великих центрів, тобто міст. Проте в 90х роках в містах теж з'являються товариства акціонерної форми. Наприклад, у 1897 р. з наміром подолати спад виробництва цементного заводу в Здолбунові його власник О. Елінек виступив ініціатором заснування акціонерного товариства портланд-цементного заводу «Волинь». Сума його основного капіталу неухильно зростала. Якщо в 1897 р. вона складала 400000 руб., то в 1913 р. – 1289000 руб. До того ж дивіденди за 1909 р. становили 4 % на капітал, у 1910 р. – 6 %, а в 1911 р. – вже 11 %. Водночас зростали і виробничі потужності цього підприємства. Якщо у 1907 р. на заводі працювало 109 робітників і виготовлялося продукції на суму 72000 руб., то вже у 1911 р. 194 робітники

³⁸Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5 : П С. 736 с.

³⁹ Вісин В. В. Кооперативний рух на Волині у другій половині XIX – першій третині XX ст... С. 98

було задіяно у виробничому процесі, а вироблена продукція обраховувалася сумою у 350000 руб.⁴⁰

Позитивна практика діяльності акціонерних товариств сприяла їх розвитку. Наприклад для розширення виробничих потужностей власник Рівненського пивного заводу Г. Пісюк заснував акціонерне товариство в 1909 році, яке отримало назву «Бергшлос». Основний капітал товариства становив 300000 руб., а дивіденди у 1909–1911 рр. обраховувалися 3 % на капітал. Якщо у 1908 р. на цьому підприємстві працював 31 робітник, а сума виробленої продукції сягала 35000 руб., то в 1911 р. тут випускалося продукції на суму 45000 руб., а в 1913 р. працювало вже 116 чол.⁴¹

На 1913 р. найбільше акціонерних товариств діяло в Старокостянтинівському, Новоград-Волинському та Рівненському повітах. На кожному з них було зайнято від 100 до 1 000 осіб.

Утвердження й розвиток капіталістичного способу виробництва та ринкових відносин мало досить значні позитивні наслідки для промисловості Волинського краю. Особливо швидкими темпами зростали обсяги виробництва промислових підприємств, пов'язаних із переробкою продукції сільського господарства. Провідне місце серед них займали цукрові заводи, друге місце в промисловості краю – за млинарством. Також розвинута мережа винокурних заводів, шкіряної, фарфорофаянсової промисловості та підприємств із переробки деревини. Усе більше заводів і фабрик запроваджували машинне устаткування. Зросла кількість підприємств і кількість працівників на них. Загалом, у 1913 р. у Волинській губернії нараховувалося 550 промислових підприємств, однак вони переважно мали кустарний характер виробництва.⁴² Промисловий розвиток на Волині сприяв розгортанню ринкових відносин та створенню відповідної соціальної бази для поширення кооперативних форм господарювання.

⁴⁰ Прищепа О. П. Міста Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. Рівне: ПП ДМ, 2010. 287 с. С. 108

⁴¹ Там само. С. 109

⁴² Вісин В. В. Кооперативний рух на Волині у другій половині XIX – першій третині XX ст... С. 88

Промисловий розвиток зумовив зміну соціального устрою. Велика кількість осіб зайнятих в сільському господарстві або ремеслі перебралася до центрів промислового розвитку, ставши робітниками. Як ми могли побачити кількість промислових підприємств збільшувалася, що потребувало залучення більшої кількості людей. Селяни охоче йшли на заробітки до міст. Причиною цьому служило: недостатнє забезпечення землею, відсутність інвентаря. Така ситуація була звичною для всієї України. Хоча в порівнянні з іншими губерніями на Волині процес зростання кількості виробництва був найнижчим. На Волині у 1913 р. кількість робітників на промислових підприємствах становила 7,8 % усіх робітників України.⁴³

Протягом другої половини XIX століття матеріальне становище робітників покращувалося. Проте з у роки промислового піднесення не поліпшилося матеріальне становище робітників. Навпаки, у 1912 р. річна заробітна плата була на 25 карбованців меншою, ніж у 1907 р., а в скляній, порцеляновій, хімічній промисловості - у два рази меншою порівняно з південними губерніями України. У цілому оплата праці промислових робітників Волинської губернії була на 38% меншою від середньостатистичної плати у всій країні. Значна частина її видавалася за продовольчими картками заводських крамниць, ціни в яких були на 30 – 50% вищими від ринкових.⁴⁴ Тому багато жителів губернії шукали роботи в багатших південно-східних районах.

Важливу роль в цих процесах розвитку промисловості відіграло ремесло. Перша форма дрібної промисловості. Важливим фактором для розвитку ремесла в Україні були цехи. Упродовж другої половини XIX – на початку XX ст. спостерігалось суттєве зростання кількості ремісничого населення. У звіті волинського губернатора за 1883 р. вказано, що у губернії налічується 25 293 майстри, 7 605 підмайстрів та 6 011 учнів; весь ремісничий загал поділено на чотири групи за галузевою ознакою:

⁴³ Там само

⁴⁴ Там само

виготовлення харчової продукції – 2 648 осіб; одягу – 17 125 осіб; предметів домашнього вжитку – 18 255 осіб; ті, що не увійшли до зазначених груп – 881 особа.⁴⁵ В 1884 році у Волинській губернії їх було 38 тисяч, а в 1913 вже 119 тисяч 296. Більшість з них проживало в селах, так в 1913 році тільки 30 772 ремісника працювали в містах.⁴⁶ Це підкреслює аграрний характер місцевості і ремесла загалом.

Наприкінці XIX століття на початку XX промислово-фабричне виробництво ще не могло заповнити всі ніші економічного життя населення і вирішити його матеріальні потреби. А в умовах коли населення збільшує свої фінансові можливості, у зв'язку з покращенням економічної ситуації, потреби зростають. Така ситуація була вигідною для ремісників. Навіть попри зростаючу конкуренцію з боку промисловості, чії товари були в рази кращі за ремісничі. Тільки дрібнотоварне ремісниче виробництво могло задовольнити зростаючі проблеми. Частина ремісничих майстерень розорилася. Проте в загальному кількість ремісників збільшувалася. Оскільки збільшувалися потреби.

Окрім цього розвиток промисловості у Волинській губернії був нерівномірним. Найкраще розвивалися південно-східні райони губернії. В них було більше фабричних товарів і можливостей для розвитку. В свою чергу райони з меншим економічним розвитком більше залежали від ремісників. В невеликих містечках Північно-західної частини губернії, наприклад Заславі, Овручі ремісники не мали великого ринку проте він був стабільним за рахунок постійних клієнтів. Які залежали від ремісника. Чії товари і послуги були більш доступними.⁴⁷ У 1906 р. у Волинській губернії ремеслами займалося понад 95 тис. осіб, включаючи робітників і учнів: у повітових містах понад 22 тис., решта в містечках і селах. Щодо їхньої спеціалізації, то станом на 1913 р. на Волині налічувалося 732 майстри-пекарі, в яких працювало 434 робітники й 200 учнів, 3807 шевців, у яких

⁴⁵ Мартинчук С.В., Промисловий розвиток Волинської губернії наприкінці XVIII - на початку XX... С. 100

⁴⁶ Прищепа О. П. Міста Волині у другій половині XIX – на початку XX ст... С. 110

⁴⁷ Прищепа О. П. Міста Волині у другій половині XIX – на початку XX ст... С. 110

працювало 2004 робітники й 1986 учнів. Подібна ситуація спостерігалася й в інших ремісничих напрямках діяльності.⁴⁸

Ремесло в основному організовувалося навколо цехів. Саме їх діяльність найбільше регулювалася нормами права. Першим законодавчим актом який регулював діяльність ремісничих цехів було «Ремісниче положення» 1785 р. і «Статут цехів» 1799 р. у зв'язку з розвитком капіталістичних відносин. До них були внесені зміни в 1952 році. Основні положення цих документів увійшли до „Зводу постанов ремісничих”, включеному до виданого в 1857 р. „Зводу законів”. Зміни в основному стосувалися діяльності євреїв в ремісничих цехах. В подальшому попри зміну промислового законодавства в 1879 і 1893 роках. Становище цехів не змінювалося.

Якщо розбирати дані юридичні документи, то: ініціативу з створення цеху належала міському магістрату чи ратуші. Цех не міг бути створений якщо в населеному пункті не було 5 і більше майстрів ремесла одного виду. Управління цехами здійснювалося через ремісничу управу. Яка створювалася з старшин цехів і голови цеху. Управлявся цех цеховою управою яка обиралася на виборах. В цехах був поділ на майстрів, підмайстрів та учнів. Завдяки такому поділу цеха стали місцем для навчання. Тобто окрім економічної функції вони виконували і соціальну роль. В них молоді ремісники могли соціалізуватися та отримати необхідні знання та навички.

На початку 1900 р. уряд з ініціативи міністерства внутрішніх справ прийняв рішення про ліквідацію цехового устрою. У березні 1900 р. в Петербурзі відбувся I Всеросійський з'їзд по ремісничій промисловості, де більшість делегатів висловились за збереження цехів. Незважаючи на це, у 1902 р. цеховий устрій було скасовано на території Волинської губернії.⁴⁹

Попри це цехи залишалися важливою віхою в житті ремісників. Як уособлення певного ремесла, залишався поділ на цехи. Так, в огляді

⁴⁸ Цецик Я. П. Економіка Волині наприкінці XIX – на початку XX ст... С. 141

⁴⁹ Мартинчук С.В., Промисловий розвиток Волинської губернії наприкінці XVIII - на початку XX... С. 102

Волинської губернії за 1905 р. зазначено, що майстрів було 16 982 особи, 15 945 – робітників (тобто підмайстрів), 11 169 – учнів.⁵⁰

Висновки до першого розділу

Отже, реформи Олександра II дали початок розвитку капіталістичних відносин. Це сприятливо вплинуло на розвиток економіки у Волинській губернії. В сільському господарстві це дало змогу селянам отримати у власні земельні наділи, себто стати власниками землі і почати розвиток господарювання фермерського типу. Реформа 1906 року тільки прискорила ці процеси. Утворення великих господарств які провадили діяльність поза общиною позитивно вплинуло на розвиток сільського господарства. Продукція Волині завдяки цьому не тільки задовольняла потреби населення але й і йшла на експорт. Проте селяни стикалися з проблемою малоземелля, а відсутність сільськогосподарської освіти, що свою чергу зумовила нестачу кваліфікованих кадрів, спричинило застосування старих методів обробки землі які не були продуктивні. Особливістю Волині була велика кількість потужних господарств поміщиків. Найбільш розвиненим було вирощування цукрового буряка.

Промисловість завдяки розвитку капіталістичних відносин теж активно розвивалася. Так як характер економіки був аграрний, то промисловість здебільшого була представлена галузями переробки сільського-господарської продукції. Найбільш розвиненими були галузі з виготовлення цукру, спиртогорілчаних виробів та борошна. Завдяки збільшенню промисловості відбувався приріст робітничих мас. Здебільшого це були селяни в яких було мало землі або ремісники які не витримали конкуренцію з промисловістю. Попри те, що відбувався розвиток промисловості, регіон залишався в економічних аутсайдерах.

Ще однією важливою ланкою економічного життя Волинської губернії були ремісники. Ремісниче виробництво теж активно розвивалося, а число

⁵⁰ Там само. С. 103

ремісників постійно збільшувалося. Покращення матеріального становища населення дозволяло їм витрачати кошти на різноманітні потреби. Промисловість ще не була здатна забезпечити населення. В таких умовах ремісники отримували нові замовлення, що зумовлювало їх розвиток. Частини ремісників не могла витримати конкуренцію промисловістю. В таких випадках вони розорялися. Але постійне збільшення попиту дозволяло великій кількості ремісників триматися і економічно збагачуватися.

Загалом можна стверджувати про економічне піднесення Волинської губернії на початку 20 століття. Це піднесення не дозволяло боротися проти промислових гігантів південно-східних районів України. Тому в порівнянні з іншими губерніями Волинь залишалася відсталою. Проте розвиток ремесла в довоєнний період дозволив в майбутньому створити ремісниче виробництво хорошої якості в міжвоєнний період.

Розділ II. Законодавче регулювання ремісничого виробництва

2.1 Законодавче регулювання ремісничої діяльності в міжвоєнний період

Після проголошення незалежності Польська держава стикнулася з рядом труднощів. Особливо це стосувалося правових основ діяльності держави. Як і кожне молоде державне утворення Друга Річ Посполита потребувала законодавчої бази яка має регулювати її діяльність. Так як новостворена держава була утворена на території трьох держав які мали різну правову систему, питання уніфікації права стояло дуже гостро. І тільки після вирішення цієї проблеми можна було розробляти законодавство для регуляції промислової та ремісничої діяльності.

Тому для керівництва Польщі конче необхідно було розробити головний закон, тобто конституцію. Робота над підготовкою Конституції Польщі, у якій поряд з іншими питаннями мала бути визначена модель державного устрою, розпочалась одразу після здобуття незалежності країни. Оцінюючи хід роботи над проектом основного закону, можна виокремити у ньому кілька періодів: січень – липень 1919 р. – розробка попередніх проектів конституції, вересень 1919 – липень 1920 р. – робота і пошук компромісу в конституційній комісії, липень 1920 – березень 1921 р. – парламентська дискусія і прийняття конституції.⁵¹ Текст Березневої конституції, а під такою назвою увійшов до історії закон від 17 березня 1921 р., складається з короткого вступу і 7 розділів, що містять 126 статей: I. Річ Посполита (республіка) – ст. 1–2; II. Законодавча влада – ст. 3–38; III. Виконавча влада – ст. 39–73; IV. Судова влада – ст. 74–86; V. Загальні громадянські обов'язки і права – ст. 87–124; VI. Загальні положення – ст. 125; VII. Тимчасові постанови – ст. 126, опублікований у “Віснику законів Польської республіки” 1 червня 1921 р.⁵² На момент прийняття Березневої конституції можна говорити про неї, як про інтегруючий фактор молодій польській державності,

⁵¹ Аліксієвець Л. Прийняття Конституції 1921 р. у контексті утвердження парламентсько-демократичного устрою Другої Речі Посполитої. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. Вип. 2. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2009. С. 2

⁵² Там само. С. 4

доказ необхідного в політичному житті вміння знаходити компроміс. Конституція проголосила основні демократичні права та свободи громадян. Важливо, що в Конституції були присутні статті які регулювали соціальне забезпечення громадян у разі хвороби, безробіття та про охорону праці.

Прийняття головного закону держави, стало важливою віхою для польського міжвоєнного права. Фактично це стало створило рамки в яких мало розвиватися польське право. Розуміючи стан в якому перебувала промисловість, польським законотворцям було дано завдання розпочати розробку закону який мав регулювати промисловість. Перед польськими юристами постала потреба кодифікації права у сфері промисловості. у відродженій Польській державі діяли постанови районні, які по-різному регулювали, серед іншого, спосіб набуття промислових прав, затвердження проектів обладнання промислових підприємств або права та обов'язки, пов'язані з виконанням промислової діяльності. І ця кодифікація мала відповідати потребам часу і не мала порушувати основних норм березневої конституції 1921 року.

В питанні розроблення законодавчої бази для нас є важливою стаття 99 Конституції в якій було заявлено заява: «Республіка Польща визнає все власність (...) як одна з найважливіших основ суспільно-правової системи і гарантує всім громадянам, установам і громадам їх захист майна, і допускає виняток лише у випадках, передбачених законом, скасування або обмеження права власності, особистої чи колективної, з вагомих причин».⁵³ Як ми можемо бачити Головний закон виділяв саме приватну власність. Тобто польське промислове право мало стати фактично малою конституцією для ведення промислової діяльності в якій головна роль приділялася приватній власності. З функціонуванням господарського самоврядування. Основи функціонування господарського самоврядування були закладені відповідно до ст. 68. На законодавця було покладено обов'язок створити незалежне від

⁵³ Swadźba Stanisław. System gospodarczy Polski w latach 1918-2018. Optimum : Economic Studies, 2019, nr 1(95), s. 19-31. С. 22

місцевого самоврядування господарське самоврядування. Господарське самоврядування мало створюватися для окремих сфер господарського життя і виконувати функції: сільськогосподарських, торгових, ремісничих і ремісничих палат, палат найманої праці та ін. Конституція також поклала обов'язок палат господарського самоврядування належати до Вищої торгової палати Республіки Польща. Акти мали визначити правила та обсяги співпраці палат господарського самоврядування та Вищої торгової палати з органами державної влади у сфері управління господарським життям. і законодавчі наміри. Ця постанова широко визначила основи функціонування економічного самоврядування. Це самоврядування стало однією з форм виконання громадських завдань. У березневій Конституції ці завдання були визначені так: а) управління економічним життям; б) участь у законодавчих планах органів державної влади у сфері господарського життя. Місцева влада не виконувала ці завдання самостійно, а співпрацювала з органами державної влади. Хоча березнева Конституція не регулювала питання членства в господарському самоврядуванні, через його безсумнівно публічно-правовий характер, членство було юридично обов'язковим. Характерною рисою конституційного регулювання було обов'язкове створення за статутом окремих організацій господарського самоврядування, розбитих на окремі галузі економіки. Повинні були існувати окремі сільськогосподарські палати, торгові палати, промислові палати, ремісничі палати, палати найманої праці та інші палати. Усі ці палати мали функціонувати як господарське самоврядування. Характерним було також дуже широке визначення предмета діяльності, представленого окремими палатами. Крім таких палат, як сільське господарство, промисловість і торгівля, терміном економічного самоврядування позначалися також палати вільних професій і навіть палати найманої праці. Особливо в останньому випадку визнати економічним самоврядуванням також організації, що об'єднують найманих працівників (осіб, які виконують роботу за контрактом), щонайменше проблематично. Також у міжвоєнний період лунали критичні голоси на користь такого

широкого підходу до економічного самоврядування, що свідчило про те, що концепція створення трудових палат у рамках економічного самоврядування була дуже розмитою та непродуманою. Трудові палати мали збирати лише працівників, а адресатами рішень, ухвалених трудовими палатами, були б лише працівники, а не роботодавці; Метою їх діяльності було висвітлення лише життєвих проблем працівників, а не питань трудового законодавства. Проте слід констатувати, що польське конституційне регулювання не було ізольованим методом регулювання економічного самоврядування. Наприклад, правова система Італії в період 1922–1943 рр. регулювала існування т.зв. корпоративизм, який характеризувався ієрархічною структурою організацій, що об'єднують працівників і підприємців.⁵⁴

Роботу над промисловим законодавством започаткувала постанова Законодавчого сейму від 10 липня 1919 р., яка закликала уряд швидко розробити і подати проект промислове право. В очікуванні вищевказаної постанови Міністерство Промисловості і торгівлі розпочало роботу над проектом промислового закону. Через бойові дії на території Польщі робота була припинена до 1921 року. Підготувавши проект міністерство спочатку проконсультувалося з іншими міністрів, а потім надіслало його для всебічного письмового опитування. У грудні 1921 року він розіслав, серед інших, законопроект до воєводських контор, торгово-промислових і ремісничих палат. Результати опитування виявили багато розбіжностей у баченні кодифікації та розвитку промислового права в Польщі. Було висунуто заперечення, що в законопроекті не передбачено, це наприклад: зобов'язання належати до організації промислових корпорацій і ремісничих гільдії. Під сумнів також ставиться перелік галузей, на які поширюється ліцензійне зобов'язання. Представники Пруссії вимагали повної та безумовного розгляду тези про промислову свободу, обмеження якої могло виникнути лише через державні інтереси та суспільну безпеку. З районів

⁵⁴ Bandarzewski, K. (2014) Samorząd gospodarczy w prawie polskim : studium prawne. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, pp. 330. С. 90-91

західних воєводств, виникла вимога заснувати нові правила в широкій частині на рішеннях німецького промислового акту. Відсутність єдиної позиції щодо регулювання промислового права змушувала законотворців провести чергове усне соціальне опитування 20 травня і 19 липня 1924р.⁵⁵

Після узгодження позиції з усіма зацікавленими сторонами законопроект був прийнятий постановою Ради Міністрів від 29 квітня 1925 р. року винесено на сейм. 5 червня 1925 р. проект був поданий до Комісії промисловості і торгівлі до першого читання. У 1926 р. були обговорені перші 54 статті законопроекту. Комітет не закінчила свою роботу, тому що в липні 1926 р. проект був знятий з сейму і перероблений в постанову Президента Республіки Польща. Такий поворот подій змусив проект повторно піддати огляду, який відбувся 14 вересня 1926 року. У листопаді 1926 р. доповнений проект було передано міністру Правосуддя та юридичної ради на висновок, яка, однак, не виконала цього зобов'язання через надмірну роботу. Тому проект було подано на розгляд до юридичного офісу, що діяв при Кабінеті Прем'єр-міністра. Проект розглянуто та прийнято Радою Міністрів 27 квітня 1927 р., а 7 червня 1927 р. підписаний Президентом як указ Президент Республіки Польща з промислового права, з 16 грудня 1927 року.⁵⁶

Промислове право, однак, не містило положень, характерних для періоду капіталістичних відносин в першій чверті 20 ст., це було зумовлено тодішньою системою економічних відносин, яка була архаїчною. Новим, що принесло промислове право це, зобов'язання отримати промислову ліцензію працю в певної галузі. Проте на день набрання чинності законом поняття промислового дозволу було невідомим у неліцензійній промисловості. Незважаючи на багаторічну роботу над промисловим правом, до нього часто вносилися зміни. Найважливіші та найбільші зміни були внесені в Закон від 10 березня 1934 р., яка коригувала положення промислового права до

⁵⁵ Kwiecień, S. (2011). Polskie prawo przemysłowe 1927-1939. Zeszyty Prawnicze, 207-234. С. 209

⁵⁶ Там само. С. 210

правових актів, виданих після 16 грудня 1927 р. Крім того, були усунені відмінності в тлумаченні, що виникли в результаті перекладу положень постанови. Зрештою, поправка адаптувала положення до вимог організації промисловості та державного управління промисловістю.

Для ремісничої діяльності значення цього закону переоцінити важко. Він дав правове поняття слова ремесло. Згідно з ним ремесло – це вид промисловості, який проводився не фабричним способом.⁵⁷ Також закон дав перелік спеціальностей які відносяться до ремесл. Згідно з законом це: бандажники, рукавичники, бондарі, білошкірники, бляхарі, бронзівники, латунники або мосяжники, теслярі, цукерники, покрівельники, фотографи, перукарі, голярі, грабарі, гребінники, палітурники, ювеліри і золотарі, гравери, каменярі, капелюшники, шапники, колодії, кошикарі, котлярі, ковалі, кравці, кушніри, кухарі, лакувальники, малярі, позолотники, мулярі, майстри по виготовленню музичних інструментів, виробники скла і оптичних пристроїв, пекарі, тістечкарі, виробники напилків, поворозники, лимарі, сідлярі, різьбярі (по дереву і каменю), різники, ковбасники, різники коней, слюсарі, столярі, копачі колодязів, щіткарі, шевці, чоботарі, склярі, позументники, ремісники, які займалися виготовленням предметів зі золотих і срібних дротиків, виготовленням тканин з золота і срібла, штукатурки, оббивники, годинникарі, токарі, гончарі, пічники.⁵⁸

Проявом нормування ремісничої діяльності, безсумнівно, було запровадження обов'язку мати ремісничу картку з одночасним обов'язком виявляти професійний талант. Ремісничу діяльність можна було розпочати тільки після отримання від компетентного промислового органу 1-й екземпляр ремісничої карти, яка була видана лише тоді, коли особа, яка подає заявку на її видачу, підтвердила відповідну професійну кваліфікацію для ведення даного ремесла. Процедура отримання «ремісничої карти» була

⁵⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. «O prawie przemysłowem» *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. № 53. Poz. 468. S. 697–720. C. 703

⁵⁸ Марчук В. Ремесло у Волинському воєводстві в 1921-1939 рр., Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». Острог. Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. Вип. 24. С. 54-60. С. 54-55

наступною: ремісник звертався до повітового старости з проханням про дозвіл отримати карту і надавав усі необхідні документи. Потім повітовий староста направляв документи в ремісничу палату, яка на основі поданих матеріалів вирішувала питання про видачу ремісничої карти.⁵⁹ Окрім цього для ремісничої діяльності майстри мали довести свою професійну спроможність. Для цього вони мали подати докази які підтверджували їх здібності. Такими доказами були згідно статі 145 Закону про промислове право було: свідоцтво магістрату або гімни, що особа займала ремісничою діяльністю протягом п'яти років.⁶⁰ Тільки після підтвердження могли видаватися ремісничі карти. Не всі ремісники могли довести наявність професійних здібностей, але при цьому вони не покидали ремесло і продовжували працювати нелегально. Влада всіляко боролася з такими ремісниками, їх називали партачами⁶¹. Проти них виступали і цеховики.

Ще одним важливим нововведенням стало створення ремісничих палат. Органу самоврядування засади якої були закладені в конституції. Закон закладав нову систему стосунків у ремеслі і передбачав створення т.зв. інституту «економічного самоврядування» – ремісничих палат, як ієрархічно найвищі органи ремісничого самоврядування.⁶² Діяльність мережі утворених ремісничих палат регулювали статті 168-194 Закону «Про промислове право». Реміснича палата в Луцьку була утворена, так як і 16 інших, в регіонах Польщі наказом Міністра промисловості і торгівлі від 12 грудня 1927 р. «Про утворення Ремісничих палат, визначення їх місцезнаходження і округів». Виданий він був на підставі ст. 168 та 169 відповідного закону.

⁵⁹ Там само С. 55

⁶⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. «O prawie przemysłowem» // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. № 53. Poz. 468. S. 697–720. С. 713

⁶¹ Марчук В. Організація ремісничої освіти у Волинському воєводстві в 1920–1930-х роках. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Історичні науки. 2018. Вип. 27. С. 75-84. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoai_2018_27_16. С. 77

⁶² Марчук В. Реміснича палата у Луцьку в міжвоєнний період, Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник. Випуск XIII. Матеріали XIII наукової конференції «Любартівські читання», м. Луцьк, 26 травня 2017 р. С. 292-301. С. 293

Проте офіційною датою утворення ремісничої палати в Луцьку слід вважати 30 грудня 1927 р., коли згадане розпорядження набрало чинності⁶³

Сфера діяльності ремісничих палат включає:

1. у співпраці з владою та державою та у справах щодо інтересів ремесла, надання інформації та надання висновків,

2. подання державним та державним органам побажань щодо інтересів ремісника,

3. підтримка ремісничих шкіл та сприяння підвищенню професійної ефективності ремісників

4. призначення осіб, призначених для надання висновків, які потребують надійності та знань у сфері об'єктів, які є важливими для ремісників,

5. надання висновків та підтверджень існуючим звичаям у ремеслі,

6. створення примирних судів для вирішення питань, що виникають із професійних відносин між ремісниками,

7. адміністрування нормативно-правових актів і наказів, що регулюють питання термін у розумінні промислового права,

9. створення екзаменаційних та підмайстерських комісій⁶⁴

Важливою нововведенням від для ремісників була вимога одержання ремісничої карти. Згідно зі статтею 144 промислового права: «хто починає самостійне проведення ремесла, повинен одночасно із заявою показати промисловій владі I інстанції, що має професійні здібності для проведення даного ремесла». ⁶⁵ Відповідно до ст. 145 таке право отримали особи, які мали кваліфікацію «майстра» або «підмайстра» з свідоцтвом, яке підтверджує про складений іспит, та що найменше трьохрічний стаж в якості підмайстра.

⁶³ Там само С. 293

⁶⁴ Sobota A. Informator dla rzemieślnika, handlowca i przemysłowca / Adolf Sobota. – Katowice, 1937. 312 с. С. 81

⁶⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. «O prawie przemysłowem» ... С. 714

Закон також регулював ремісничу освіту в статтях 148-149.⁶⁶ Згідно цих статей навчати могли лише майстри з п'ятирічним досвідом якщо працював в даному ремеслі або з восьмирічним якщо самостійно займалися ремеслом. Також можливим було навчання на фабриках під керівництвом кваліфікованих працівників. Якщо ж майстер був покараний за злочин він не міг навчати учнів. Право навчати позбавлялися також майстри які мали фізичні або психологічні вади.

Учнем могла бути особа яка досягнула п'ятнадцяти років. Він мав мати дозвіл від батьків чи опікунів, свідоцтво про освіту, довідку лікаря яка підтверджувала можливість займатися даним ремеслом. Кандидата в учні могли прийняти тільки за наявності письмової згоди (договору). Згода мала бути складена і підписана протягом чотирьох тижнів після початку навчання. Її зареєстровали в ремісничій палаті. Там вказувалося: час тривалості освіти, обов'язки сторін. Майстер мав право встановлювати для учня випробувальний термін, проте він мав не перевищувати 3 місяці і повинен враховуватися при загальному обрахунку часу навчання.

Після завершення навчання, реміснича палата створювала екзаменаційну комісію яка вирішувала професійний рівень учні і надавала статус підмайстра або майстра. Проте в законі про промислове право були недоліки.

Отже, Польща після відновлення своєї незалежності опиналася в складному економічному становищі. Вихід з того стану був можливий після структурних реформ та уніфікації господарства. Ремісниче виробництво теж перебувало в кризі. Однак Друга Річ Посполита до середини двадцятих років змогла вирівняти ситуацію. Для регуляції промисловості та ремісничого виробництва 7 червня 1927 року було прийнята постанова президента Польщі про промислове право. В якому викладалися головні аспекти ремісничого виробництва.

⁶⁶ Там само С. 714

Попри те, що закон про промислове право відіграв важливу роль в організації діяльності ремісників він зазнавав корегувань. Це було пов'язано з різними чинниками. Зміною економічної кон'юнктури в світі, внутрішньою нестабільністю, т.д.

Багато змін вводилося через «Розпорядження міністра промисловості і торгівлі» це наприклад:

Розпорядження «Про доповнення списку ремесел, які містяться в промисловому праві» від 21 березня 1933 р. Згідно Розпорядження вводилося нове ремесло «брукарство», себто викладання доріг плитами, бруківкою. Також розширювався перелік матеріалів для покривання дахів, окрім черепиці та шиферу додавалися толь та бляха.⁶⁷

Розпорядження «Про доповнення списку ремесел» від 23 червня 1936 р. в ньому розширили перелік ремесел. Додалися: білошвейна справа, корсетництво, слюсар-автомобільний, слюсар-механік, кравецтво чоловіче і кравецтво жіноче, та хімічне чищення і фарбування одягу, шкірок хутряних змінювалося на хімічне чищення і фарбування одягу, тканин та шкірок хутряних.⁶⁸

20 лютого 1936 р. вийшло Розпорядження міністра промисловості і торгівлі «Про ремісничі цехи», яке істотно доповнило статті 69-99, 160-167 Закону «Про промислове право».⁶⁹ Розпорядження досить детально визначало завдання, функції та напрямки роботи цехів, їх органи управління, а також в ньому прописувалися склад і функції цехів. 27 жовтня 1933 р. був виданий Закон «Про ремісничі палати і їх об'єднання». Закон визначав ремісничу палату, з одного боку, як постійного представника економічних і професійних інтересів ремесла, з іншого, як самоврядну економічну установу

⁶⁷ Rozporządzenie Ministra przemysłu i handlu z dnia 21 marca 1933 r. «O uzupełnieniu listy rzemiosł, zawartej w prawie przemysłowym» *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej*. № 26. Poz. 222. S. 571 – 572.

⁶⁸ Rozporządzenie Ministra przemysłu i handlu z dnia 23 czerwca 1936 r. «O uzupełnieniu listy rzemiosł» *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej*. № 49. Poz. 356. S. 808.

⁶⁹ Rozporządzenie Ministra przemysłu i handlu z dnia 20 lutego 1936 r. «O cechach rzemieślniczych» *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej*. № 16. Poz. 147. S. 294 – 297.

та суб'єкт публічного права. У ньому визначалися цілі, завдання, склад палати і вибори в неї. Закон передбачав створення організації під назвою «Об'єднання ремісничих палат Польщі» з центром у Варшаві. Відповідно до закону це об'єднання ставало юридичною особою, мало публічне право, могло купувати і продавати рухоме і нерухоме майно і т.д.⁷⁰ У документі також були окреслені основні завдання даного об'єднання, процедуру виборів керівництва та його склад.

Ще одним правовим актом, що регулював діяльність ремісничих палат, було Розпорядження міністра промисловості і торгівлі «Положення про вибори в ремісничу палату» від 16 лютого 1934 р. , яке розширило положення статей 5 – 12 Закону «Про ремісничі палати і їх об'єднання» від 27 жовтня 1933 р. і статей 174 – 181 Закону «Про промислове право».⁷¹

Постанова від 10 березня 1934 року про внесення змін до розпорядження Президента Республіки Польща від 7 червня 1927 р. про промислове право.⁷² В ньому були такі зміни.

Лише порядок, у якому в Квітневій Конституції перераховувалися окремі складові державного управління, дозволяє здогадатися, що господарське самоврядування було найменшою частиною державного управління, а отже коло державних завдань, делегованих цьому самоврядуванню для виконання, має бути меншим, ніж делегований державному управлінню та місцевому самоврядуванню. Конституційне регулювання господарського самоврядування знайшло відображення у ст. 76 Квітневої Конституції. Відповідно для окремих сфер господарського життя встановлено господарське самоврядування. До складу самоврядування входили сільськогосподарські палати, торгово-промислові палати, ремісничі палати, трудові палати, палати вільних професій та інші публічно-правові

⁷⁰ Там само С. 295

⁷¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. «O Izbach rzemieślniczych i ich związku» *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej*. № 85. Poz. 638. S. 1627 – 1631.

⁷² Ustawa z dnia 10 marca 1934 r. «O zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowym» *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej*. № 40. Poz. 350. – S. 686 – 694. С.692

об'єднання. Окремі підрозділи цього самоврядування (палати чи асоціації) були органами публічного права. Квітнева конституція не визначала характеру державних завдань, делегованих господарському самоврядуванню, окрім досить загального положення про призначення цього самоврядування для окремих сфер господарського життя. Структура господарського самоврядування була двоступеневою: базовим рівнем одиниць цього самоврядування були палати та асоціації, а вищий – загальнодержавний – створювався спілками цих одиниць. В останньому випадку об'єднання палат у спілку залежало від статуту, як і можливість надання цим спілкам статусу публічного права. Квітнева конституція приписувала Вищій торговій палаті унікальне положення. На цю палату за Конституцією покладено такі завдання: розгляд питань, що стосуються всього господарського життя, надання висновків щодо господарських законопроектів та узгодження дій в окремих галузях народного господарства (частина 3 статті 76 Квітневої Конституції). Рада Міністрів здійснювала нагляд за діяльністю суб'єктів господарського самоврядування уповноваженими органами (ст. 76 (4) Квітневої Конституції). Конституція не визначила критерій нагляду.⁷³

Отже, протягом 30х років, польські законотворці постійно вносили зміни до положень законів які стосувалися ремісничого виробництва. Причиною цьому були різні: певна проблеми які були у першій версії закону, внутрішні проблеми, світова економічна кон'юнктура. Зміни вносилися згідно розпоряджень міністра промисловості та виробництва або наказів президента. Це все було нормальною річчю для молодого держави яка розвивається. З іншої сторони в цьому можна простежити і негативні тенденції. Така увага до ремесла може свідчити про малу промисловість яка не може виконати всіх поставлених перед собою завдань. У зв'язку з цим, ремесло перебирало на себе функції промисловості. Що не є добре, оскільки ремісниче виробництво не може замінити промислове виробництво. Однак

⁷³ Bandarzewski, K. (2014) *Samorząd gospodarczy w prawie polskim : studium prawne*. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, pp. 330. С. 91-92

при неможливості вирішити проблеми, щоб покращити соціально-економічну ситуацію польська влада розширювала повноваження ремісників.

2.2 Законодавче регулювання діяльності ремісничих цехів

Важливу роль в функціонуванні ремесла в Волинському воєводстві відігравали ремісничі цехи. Вони існували до встановлення влади Другої речі посполитої. Тому на їх основі можна було провадити відновлення економіки. В 1918 р. перше комплексне регулювання ремісничих організацій у Польщі діяв ордонанс Президента Республіки Польща про промислове право. Це положення регулювало функціонування гільдій (вільних цехів, відомих як вільні ремісничі корпорації), членство в яких ремісників було необов'язковим.⁷⁴

Діяльність ремісничих цехів регулювали вище згадані закони, а саме закон про Промислове право. Регулювання діяльності цехів описувалося в статтях 69-99.⁷⁵ Проте головним регулятивним документом для цехів був їх статут.

Статут ремісничого цеху містив таку інформацію: назва цеху, місце його знаходження, ремісничу спеціальність цеху, межі його юрисдикції та завдання які він перед собою поставив. Було прописано процедуру прийняття, вихід та виключення членів, їх права і обов'язки, формування бюджету і збору коштів. Крім того, статут нормував сферу діяльності, способи скликання і проведення загальних зборів, визначав умови набуття рішеннями загальних зборів чинності, оскільки зібрання формувалося з делегатів, їх кількості й умов вибору. Статут включав статті, що стосувалися складу, компетенції і тривалості каденції ради цеху, а також умови набуття чинності його рішень; регулював засади контролю щодо дотримання приписів, що стосувалися праці помічників (підмайстрів) і учнів; способи вирішення суперечок, які виникали у питаннях науки, встановлення

⁷⁴ Марчук В.С. Законодавче регулювання діяльності ремісничих цехів у Волинському воєводстві в 1921-1939 рр... С. 74

⁷⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. «O prawie przemysłowem» ... С. 706

покарання; регулювали фінансові питання цеху, порядок внесення змін до статуту та процедуру ліквідації цеху. Цех мав видавати часопис в якому був зобов'язаний розміщати оголошення.⁷⁶

Статут затверджував воєводський орган влади де знаходився цех і який здійснював нагляд за ремісничим виробництвом. Статут не міг містити положень, які б суперечили нормам закону або не були пов'язані з завданнями цеху. Якщо статут не відповідав встановленим вимогам йому відмовляли в реєстрації. Таке рішення можна було оскаржити протягом 4 тижнів у Міністерстві промисловості і торгівлі, це ж стосувалося і відмови в реєстрації змін до статуту.⁷⁷

Існували цехи які на період прийняття закону вже існували. Їм надавали 6-ти місячний термін ухвалити і подати на затвердження новий статут, який би відповідав вимогам нового закону. В примусовому порядку. Проте промислова влада воєводства могла продовжити цей термін ще на 6 місяців. Якщо протягом заданих термінів статут не був затверджений, цех розпускали.⁷⁸

Із 16 серпня 1934 р. право затверджувати статут було передано до промислових органів влади I інстанції – повітовим старостам, вони ж затверджували і зміни. Крім того, було розширено перелік випадків, для відмови в затвердженні статуту. Затвердження статуту, а також змін до нього були неможливими без врахування думки ремісничої палати. Після вступу в законну силу розпорядження Міністра промисловості і торгівлі від 20 лютого 1936 р. «Про ремісничі цехи», цехи знову були змушені внести відповідні зміни до своїх статутів.⁷⁹

⁷⁶ Марчук В.С. Законодавче регулювання діяльності ремісничих цехів у Волинському воєводстві в 1921-1939 рр. С. 74

⁷⁷ Там само

⁷⁸ Там само

⁷⁹ Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 20 lutego 1936 r. «O cechach rzemieślniczych» // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – № 16. – Poz. 147. – S. 294–297. С.296

Нові зміни до розпорядження Президента від 1927 р. були внесені законом від 1 липня 1938 р. головною відмінністю: тепер саме статут визначав внутрішній устрій цеху, зокрема включав: назву, місце розташування, межі юрисдикції, галузь ремесла, у якому працював цех; загальні завдання і напрями роботи; права й обов'язки членів цеху, а також умови прийняття, виключення та виходу з нього; унормовував розмір членських внесків, спосіб їх стягнення; капітали цеху; характер і повноваження загальних зборів цеху, умови їх скликання та умови набуття легітимності прийнятих на них рішень; кількість і спосіб призначення членів ради, сфера діяльності й умови легітимності її рішень; затвердження бюджету та річної звітності; способи репрезентації цеху; умови і процедура добровільного припинення його функціонування, спосіб ліквідації і доля активів, що залишилися. Промисловий орган влади I інстанції затверджував статут цеху після отримання висновків ремісничої палати. Якщо положення статуту суперечили нормам законодавства або у випадку негативного висновку ремісничої палати цех отримував відмову в затвердженні статуту. Здебільшого основною підставою для прийняття такого рішення було те, що сфера діяльності цеху не відповідає господарським інтересам такого виду ремесла.⁸⁰

Закон 1927 року окреслював сфери діяльності та завдання ремісничих цехів. Завдання були двох типів обов'язкові та додаткові. До обов'язкових завдань належали: розвивати дух спілкування, підтримки і поліпшення професійних навичок членів цеху, піклуватись, про підтримання хороших відносин між членами цеху і їх співробітниками, вести списки вільних робочих місць на підприємствах членів цеху й осіб, які шукають працю, опіка справами ремісничої молоді, яка перебувала на навчанні у членів цеху і врегулювання суперечок, що виникли з питань навчання.⁸¹ У разі потреби

⁸⁰Марчук В. Законодавче регулювання діяльності ремісничих цехів у Волинському воєводстві в 1921-1939 рр. // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Історичні науки". - Острог: Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2016. - Вип. 25. - С. 73-82 С. 74-75

⁸¹Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. «O prawie przemysłowem» ... С. 705

цех розширювати коло завдань і вирішувати і інші цілі. В такому випадку в статуті розміщувалися відповідні положення. Серед них: проведення культурно-просвітницької і суспільної діяльності для членів цеху, їх сімей та працівників; опіка над ремісничою молоддю шляхом створення і підтримки гуртожитків, опіки над клубами, читальнями, професійними консультаціями тощо; вирішення поданих на його розгляд суперечок, які виникли з питань навчання. Як інші заходи, згадувалася передача в ремісничу палату належно оформлених копій угод про навчання, укладених перед цехом між її членами та учнями ремісниками, свідоцтв відбутої чи закінченої освіти; організація, проведення чи підтримка шкіл, курсів з підготовки фахівців, лекцій, конкурсів, виставок, екскурсій і т.д. для членів цеху і їх співробітників, учнів; організація і проведення збору грошових коштів для фондів та кас взаємодопомоги для членів цеху і їх сімей і працівників.⁸²

До таких додаткові завдання: утворення і підтримка шкіл, курсів, лекцій і т. д. з метою професійної підготовки членів цеху, їх співробітників та учнів. Створення кас і фондів взаємодопомоги для членів цеху, їх сімей та працівників, а також сприяти господарській діяльності членів шляхом створення спільних майстерень (робочих місць), складів сировини, спільних магазинів продажу, виготовлення заготовок і зразків, шляхом створення ощадних кас для членів і т.д.⁸³ Положення, що стосувалися додаткових завдань цеху, необхідно було включати в т.зв. додатковий статут, який затверджувала воєводська промислова влада, після схвалення гмінною (міською) радою та ремісничою палатою. Відмову в затвердженні такого статуту цех міг оскаржити в Міністерстві промисловості та торгівлі протягом 4 тижнів. На реалізацію додаткових завдань цеху необхідно було вести окремий бюджет, прибутки і видатки якого могли йти тільки на покриття додаткових завдань.⁸⁴

⁸² Марчук В. Законодавче регулювання діяльності ремісничих цехів у Волинському воєводстві в 1921-1939 рр... С. 74

⁸³ Там само. С. 75

⁸⁴ Там само С. 75

З 16 серпня 1934 року, створення і підтримка організація шкіл, курсів, лекцій і т.д. для підняття професійного рівня членів цеху, їх співробітників та учнів, а також створення кас і фондів для допомоги членам цеху, їх сімей та працівників стало обов'язковим завданням цеху. А вже згідно поправок з березня 1936 року було скасовано відмінність між обов'язковими і додатковими завданнями.⁸⁵ Також було окреслено засоби які цех міг використовувати для досягнення своїх цілей. Згідно Акт від 8 серпня 1938 р. «Про внесення змін до Указу Президента Республіки Польща від 7 червня 1927 р. про промислове право» повноваження цехів розширювалися із підтримки й утримання світлиць і гуртожитків для підмайстрів і учнів. Встановлено опіку над справами підмайстрів, захистом економічних інтересів членів цеху, сприяння технічному й економічному розвитку такого виду ремесла.⁸⁶

Вести діяльність цех міг лише в межах своєї адміністративно-територіальної одиниці себто повіту. Але з дозволу відділу промисловості на місцях або з дозволу, якщо це торкалося сусідніх воєводств, Міністра промисловості і торгівлі існувала можливість розширити межі юрисдикції цеху. Або на територію іншого повіту, гміни або ж воєводства.⁸⁷

Відповідно до змін від 3 березня 1936 р., межі юрисдикції цеху не могли поширюватися за територію одного повіту, проте, у випадку погодження з ремісничою палатою, воєводське управління могло надати дозвіл на розширення меж, однак лише в межах воєводства. У разі отримання дозволу на утворення кількох цехів для одного й того самого виду ремесла, у межах одних і тих самих адміністративно-територіальних одиниць, потрібно було впорядкувати назви цехів, щоб їх можна було розрізнити.⁸⁸

⁸⁵ Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 20 lutego 1936 r. «O cechach rzemieślniczych» // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – № 16. – Poz. 147. – S. 294–297. C.296

⁸⁶ Ustawa z dnia 8 sierpnia 1938 r. «O zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowym» // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – № 60. – Poz. 463. – S. 987–990. C.988

⁸⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. ... C. 707

⁸⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. «O prawie przemysłowym» // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – № 53. – Poz. 468. – S. 697–720.

Стати членом ремісничого цеху могли особи які проводили ремісниче виробництво, а також особо яка раніше працювала а такому виді ремісничого виробництва, який проводить цех, на керівних посадах. Зазвичай цех об'єднував майстрів однієї спеціальності. Для деяких цехів якщо в їх статуті було прописано умовою прийняття до цеху здача екзамену, ремісник повинен був його здати. Від іспиту звільнялися особи які могли довести, що вже здавали іспит в іншому цеху. Членом цеху ставали в день отримання повідомлення про внесення в лист обліку членів цеху.⁸⁹

Зміни від 3 березня 1936 р., внесли зміни щодо умов отримання членства. Згідно змін Членом цеху міг бути кожен ремісник, який провадив ремісниче виробництво на території юрисдикції цеху та має ремісничу карту, а також вдова члена цеху, якщо заступником на її ім'я проводилося ремісниче виробництво.⁹⁰

Покинути цех ремісник за бажання міг лише наприкінці обрахункового року, після подання заяви. Одразу після виходу з цеху, ремісник втрачав права на майно цеху і до фондів які утворив цех. із 3 березня 1936 року цеховика могли викреслити із цеху за рішенням загальних зборів або якщо він раніше оголосив за свій вихід за три місяці до кінця поточного року.⁹¹

Обов'язками члена цеху були: долучатися до реалізації завдань цеху, дотримуватися приписів статуту, ухвал загальних зборів (з'їзду делегатів) цеху і ради, сплата вступного внеску під час внесення до листа обліку членів цеху та членських внесків у розмірі визначеному статутом.⁹²

Органами управління цеху були: загальні збори (збиралися раз на рік обов'язково за вимоги могли і більше), з'їзд делегатів (в цехах які мали понад 500 членів), а також рада від 3 березня 1936 р. обов'язковим органом цеху

⁸⁹ Там само

⁹⁰ Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 20 lutego 1936 r. «O cechach rzemieślniczych» // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – № 16. – Poz. 147. – S. 294–297.

⁹¹ Там само

⁹² Там само

стала ревізійна комісія.⁹³ В кожного цеховика було право голосу за умови якщо: він є повнолітнім, не мав заборгованостей, не був покараний заборороною обіймати публічні посади. Рішення набувало чинності тільки якщо на зборах було присутньою щонайменше половина членів з правом голосу. Рішення приймалося більшістю, якщо ж воно стосувалося членських внесків, то голосів за мало бути дві третини із загальної кількості. На зборах розглядали питання які не регулювалися законом про «Промислове право» і статутом. Це вибори членів ради; ухвалена бюджету і видатків; затвердження річних фінансових звітів; купівля, продаж, застава нерухомості цеху; залучення кредитів.⁹⁴

1936 року додавалися: вибори членів ревізійної комісії і третейського суду; ухвалення регламенту третейського суду; ухвалення розмірів вступних і членських внесків; визначання верхньої межі заборгованості цеху; виключення або повторне прийняття членів цеху; т.д.⁹⁵

Цех обов'язково мав раду яка складалася з: Старшого, підстаршого та членів правління яких обирали на виборах. З 1936 року сталися зміни Відповідно до них до складу ради входили старший і підстарший та щонайменше 6 членів ради, кожен із яких повинен був мати ще й заступника. Членів ради вибирали на загальних зборах цеху, серед її членів, звичайною більшістю голосів. Таємним голосуванням окремо обирали старшого, підстаршого і членів ради та їх заступників. Раду цеху обирали на 3 річний період, при цьому щороку відбувалася заміна $\frac{1}{3}$ членів правління і їх заступників шляхом жеребкування. При цьому старший і підстарший цеху жеребкуванню не підлягали. Особи, які були усунуті, могли бути вибраними на посаду знову. У разі відставки старшого цеху, його функції до кінця каденції виконував підстарший. У випадку відставки старшого і підстаршого,

⁹³ Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 20 lutego 1936 r. «O cechach rzemieślniczych» *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. № 16. Poz. 147. S. 294–297.

⁹⁴ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. «O prawie przemysłowem» *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. № 53. Poz. 468. S. 697–720.

⁹⁵ Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 20 lutego 1936 r. «O cechach rzemieślniczych» *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. № 16. Poz. 147. S. 294–297.

рада зобов'язувалася протягом 4 тижнів зібрати загальні збори для вибору старшого і підстаршого на період до закінчення каденції.⁹⁶

Рада відповідала за: поточні справи цеху, набирала та звільняла працівників канцелярії, накладала дисциплінарні стягнення (розмірі до 10 злотих на членів цеху за невиконання положень статуту або рішень загальних зборів чи постанов ради), готувала справи та пропозиції на загальні збори.

В 1936 році були детально окреслені повноваження ради. Це управління майном цеху, вирішення поточних справ, скликання загальних зборів і підготовка проектів резолюцій, прийом і звільнення співробітників канцелярії цеху і визначення їх заробітної плати, приймання завірених цехом умов про навчання, видача свідоцтв про закінчення навчання ремеслу, вирішення всіх справ, які не належать до компетенції загальних зборів (або з'їзду делегатів). Старший чи підстарший репрезентував цех, керував діяльністю цеху, організовував заходи, підписував листи, які виходили з цеху (завірялися печаткою) і підписував від імені цеху договори.⁹⁷

Фінансування цеху теж було прописано в Законі про «Промислове право». Було декілька джерел фінансування. Членські внески а також цех міг стягувати плату за користування своїм майном. Кожного року формувався бюджет який встановлював рамки витрат. Управління фінансами здійснював скарбник, якому могли надавати помічника. Його обов'язками були: ведення касової книги, фіксування прибутків і видатків, підготовка звіту.⁹⁸

Із 3 березня 1936 року обов'язковим органом цеху стала ревізійна комісія, яка складалася з 3-х членів цеху, обрана на загальних зборах (з'їзді делегатів) простою більшістю голосів терміном на один рік. Члени ради і його заступники не могли бути членами ревізійної комісії. До повноважень комісії належали контроль за виконанням бюджету, фінансової звітності,

⁹⁶ Марчук В.С. Законодавче регулювання діяльності ремісничих цехів у Волинському воєводстві в 1921-1939 рр... С. 76

⁹⁷ Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 20 lutego 1936 r. ... С. 707

⁹⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. ... С.708

точність ведення рахунків та листування цеху. Комісія готувала протоколи про результати своєї діяльності, які вносила на розгляд загальних зборів (з'їзд делегатів), щоб звільнити чи не звільнити раду від відповідальності. Комісія могла виконувати свої завдання за своєю власною ініціативою, а також на письмову вимогу не менше $\frac{1}{4}$, членів цеху, ремісничої палати або наглядового органу.⁹⁹

Для вирішення суперечок між членами цеху і підмайстрами при цехах могли існувати Третейські суди. Суперечки були у справах пов'язаних з укладанням, продовженням чи припинення договорів про працю, претензій і суперечок, які виникли з трудових договорів, суперечок між підмайстрами, що працювали на ремісничому виробництві члена цеху щодо взаємних претензій і спільно виконаної роботи. Кожна із сторін обирала члена суду і його заступника, ті у свою чергу обирали поміж себе голову і заступника голови. Рішення приймалося простою більшістю голосів і підписувалося, щонайменше, головуючим і одним членом суду. Оскаржити рішення можна було лише в порядку, передбаченому цивільним судочинством.¹⁰⁰

Постанова президента Польщі від 16 серпня 1934 року Розширювали компетенцію третейських судів. Стало можливо розглядати суперечки між членами цеху і тими хто до нього не належав.¹⁰¹

Нагляд за діяльністю цехів здійснювала промислова влада I інстанції, тобто повітове староство. Він вирішував суперечки які стосувалися: виборів, розміру і зборів коштів, кооперативних прав, обов'язків членів. Для здійснення нагляду контролюючий орган міг направити свого делегата на загальні збори, засідання ради. Цех у свою чергу мав надавати копії прийнятих бюджетних та фінансових звітів. У разі суттєвих порушень контролюючий орган міг впливати на організаційну діяльність цеху. А саме

⁹⁹ Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 20 lutego 1936 r. «O cechach rzemieślniczych» *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. № 16. Poz. 147. S. 294–297. C.296

¹⁰⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. «O prawie przemysłowem»... C.716

¹⁰¹ Ustawa z dnia 10 marca 1934 r. «O zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowem» // *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. – № 40. – Poz. 350. – S. 686–694. C.692

призупинити повноваження членів ради і доручити тимчасово керувати справами іншим особам. Рішення контролюючого органу можна було оскаржити у воєводських промислових органах. Розпустити це можна було за умови якщо його діяльність порушує чинне законодавство або загрожувала суспільним інтересам. Ще діяльність могли зупинити якщо через критичне зменшення членів цеху той не міг виконувати свої зобов'язання.

Була можлива і добровільна ліквідація У відповідності до законодавства, добровільна ліквідація цеху розпочиналася на підставі рішення загальних зборів, прийнятому $\frac{2}{3}$ голосів, при присутності, щонайменше, половини членів цеху, які мали право голосу. Ліквідація справ цеху, визначення його майнового стану, збір дебіторської заборгованості та погашення зобов'язань цеху перед третіми особами, здійснювалися радою. Однак, загальні збори цеху, для цієї мети, могли вибрати спеціальну ліквідаційну комісію в складі не менше 3-х членів. Якщо статут не регулював питання щодо рухомого та нерухомого майна, грошових коштів та цінних паперів, що залишилися після задоволення зобов'язань, рішення приймалося на загальних зборах і затверджувалося наглядовим органом. Решта майна цеху, яке залишалося після ліквідації, передавалося гмінному управлінню, на загальні цілі, що відповідали інтересам ремесла. Проект використання такого майна підлягав затвердження воєводською промисловою владою після консультації з ремісничою палатою.¹⁰²

Висновки до другого розділу

Польща була країною чи не єдиною європейською країною яка мало достатньо розвинену законодавчу базу яка регулювала ремесло та ремісниче виробництво. Території які отримала Польща після першої світової до війни

¹⁰² Марчук В.С. Законодавче регулювання діяльності ремісничих цехів у Волинському воєводстві в 1921-1939 рр. С. 77

належали трьом державам які мали різну систему законів. Це ускладнювало життя ремісникам, а також польській владі. Уніфікація законодавства щодо регулювання ремісничого виробництва почалася ще в 1919 році проте через воєнні дії, зруйновану економіку, внутрішню політичну боротьбу тільки в 1927 році стало можливим прийняття нового закону.

Основним документом, який визначав правове становище ремесла в Польщі і Волинському воєводстві, було «Промислове право» від 16 грудня 1927 р., видане на основі Розпорядження Президента Польщі «Про промислове право» від 7 червня 1927 р. Закон давав поняття ремеслу як виду промисловості, який не проводиться фабричним способом. Також перераховував спеціальності які відносилися до ремесла статті 45-59. Завдяки закону було налагоджено систему ремісничої освіти. Закон заклав основні підвалини діяльності ремісничих цехів. Статті 66-99, 160-167.

Згідно закону на всій території Польщі створювалися ремісничі палати як орган вищого економічного самоврядування. Які мали на меті: взаємодіяти з державною владою щодо підтримки ремесла через подання інформацій та відгуків; надання відповідним органам влади побажань і пропозицій, що стосуються інтересів ремесла, а також надання щорічного звіту про стан ремесла на підконтрольній нею території; регулювання справ пов'язаних з навчанням ремеслу; створення екзаменаційних комісій для здачі іспитів на підмайстра та майстра та ін. територіальні межі на які розповсюджувалась влада Ремісничої палати були обмежені територією підконтрольного воєводства. Реміснича палата Волинського воєводства знаходилася в Луцьку. Вона була утворена Польщі наказом Міністра промисловості і торгівлі від 12 грудня 1927 р. , проте офіційною датою утворення ремісничої палати в Луцьку слід вважати 30 грудня 1927 р., коли згадане розпорядження набрало чинності.

Протягом 30х закон зазнав змін і доповнювався. Це було викликано різноманітними чинниками. Головні зміни були представлені в:

Розпорядженням міністра промисловості і торгівлі «Про доповнення списку ремесел, які містяться в промисловому праві» від 21 березня 1933 р.;
Розпорядженням «Про доповнення списку ремесел» від 23 червня 1936 р.; 27 жовтня 1933 р. був виданий Закон «Про ремісничі палати і їх об'єднання»;
Розпорядження міністра промисловості і торгівлі «Про ремісничі цехи»;
Розпорядження міністра промисловості і торгівлі «Положення про вибори в ремісничу палату» від 16 лютого 1934 р. та інші

Грунтовна законодавча база дозволяла регулювати діяльність ремісників, але в цьому були недоліки. Багато майстрів не могли зрозуміти всі юридичні тонкощі які їх стосувалися через низький рівень освіти. Також зосередження уваги на регулюванні саме ремісничого виробництва, може свідчити про небажання розвивати промисловість.

Розділ III ремісничче виробництво 20-30х

3.1 Становище Другої Речі Посполитої після проголошення незалежності

Після проголошення Другої Речі Посполитої в листопаді 1918 року її населення опинилося в складній ситуації, кризі. Складнощі були пов'язані з різними факторами.

По-перше, наслідки Великої війни, яка стала потрясінням для всього суспільства. Основними причинами, які призвели до кризових явищ були: катастрофічне погіршення стану трудових ресурсів, реквізиції продукції, худоби і майна для потреб армії, припинення фінансових операцій в умовах війни і, нарешті, безпосередній вплив бойових дій на ведення сільськогосподарських робіт. Особливо це стосувалося українських земель.

По-друге, після проголошення незалежності Польща опинилася в стані війни з іншими державними утвореннями які прагнули самовизначення. Це і Західноукраїнська Народна Республіка і Більшовицька Росія і Литва. В таких умовах всі сили йдуть на підтримку збройних сил, що виснажувало економіка яка і так сильно постраждала від наслідків Першої світової війни. Наприклад, на військові потреби до листопада 1919 р. виділялося майже половину державного бюджету, а станом на березень 1920 р. видатки зросли до 60 %. Брак коштів зумовив значний дефіцит бюджету країни, який у 1920 р. загалом становив 91 % ¹⁰³ Це в свою чергу змушувало владу збільшувати кількість обігових грошей, що знецінювало польську валюту та збільшувало ціни та товари першої необхідності. В таких умовах влада було змушена займатися державним регулюванням цін.

По-третє, мабуть найбільшими труднощами для польської держави, на той момент була потреба, в вище згаданих умовах, поєднати фінансові та державно-господарські механізми та законодавчі бази трьох держав з яких

¹⁰³ Малеончук Г. О. Суспільно-політичний, соціально-економічний та культурно-духовний розвиток Луцька у межвоєнний період (1919–1939), С. 57

склалася польська держава. Це Австро-Угорщини, Пруссії та Російської імперії. До 1920 року на території Польщі в обігу були три валюти.

Ситуація була катастрофічна. Промислова продукція в 1919 р. становила лише 30 % від рівня 1913 р.¹⁰⁴ всі кошти які були отримані в якості кредитів від західних країн пішли на забезпечення війська. 1918-1923 роки можна охарактеризувати як період воєнної економіки. Всі сили йшли на бойові дії. Так було в перший період незалежної Польщі специфічна економічна система, для якого була характерний етатизм.¹⁰⁵

Після завершення воєн і остаточного закріплення польської влади. Відроджена Польська держава охоплювала територію 388,6 тис. кв. км з населенням 27,2 млн осіб. За площею Польща була шостою серед країн Європи.¹⁰⁶ Найбільшу кількість земель становили території які колись входили до Російської імперії, близько 69% від загальної кількості. Наступними йшли землі колишньої Австро-Угорської імперії, 20%. І 11% від загальної площі становили колишні землі Пруссії. Її території відрізнялися за соціальним, національним та економічним становищем. Особливістю польської держави була велика кількість національних меншин, вони становили близько третини всіх жителів країни. Станом на 1921 р. у державі проживало 65 % поляків, 16 % українців, 10 % євреїв, 5 % білорусів, 4 % німців, а також 1 % росіян, чехів, литовців та інших, разом узятих.¹⁰⁷

Багатонаціональний склад населення, велика частинна з яких мріяла про власну державу; відмінність економічного розвитку різних регіонів; складна міжконфесійна ситуація; а також різноманітні зовнішні фактори зумовили специфічні умови і особливості які визначили тенденції економічного, політичного, культурного розвитку міжвоєнної Польщі.

¹⁰⁴ Landau Z., Tomaszewski J., Zarys historii gospodarczej Polski 1918-1939 Warszawa, 1999. 352 с. С. 17

¹⁰⁵ Swadźba Stanisław. System gospodarczy Polski w latach 1918-2018. Optimum : Economic Studies, 2019, nr 1(95), s. 19-31. С.22

¹⁰⁶ Крамар Ю. В. Західна Волинь 1921 – 1939 рр. Національно-культурне та релігійне життя . Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. Луцьк. 404 с. С.27

¹⁰⁷ Крамар Ю. Національно-культурна та релігійна політика урядів Польщі на Волині (1921-1939 рр.) : дис. докт. іст. наук : 07.00.02 /Луцьк, 2015. 536 с. С.73

Одним з регіонів в якому особливо сильно проявлялися ці тенденції була Волинь. Подіями, які з міжнародно-правового погляду розпочали процес входу західноволинських земель до складу Польщі, стало завершення польсько-радянської війни й підписання 18 березня 1921 р. у Ризі мирного договору, на підставі якого території Холмщини, Підляшшя, Західної Волині та Західного Полісся відійшли до складу Польської держави. Новоград-Волинський, Житомир., Овруцький, Ізяславський, Старокостянтинівський та частина Острозького пов. колишньої Волинської губернії увійшли до складу УСРР. 14 березня 1923 р. Рада послів Антанти визнала суверенітет Польщі над Східною Галичиною. Таким чином, територія українських земель, включених до складу Другої Речі Посполитої, становила 125,7 тис. кв. км, де проживало близько 5 млн українців. Одночасно з процесом включення західноволинських земель до складу Польщі розпочався процес їх державно-правової уніфікації. Так, 1 березня 1921 р. на підставі закону від 4 лютого 1921 р. «Про врегулювання політико-правової ситуації на землях, приєднаних до Речі Посполитої за умовами прелімінарного миру, підписаного в Ризі 12 жовтня 1920 р.» було створено Волинське воєводство з центром у Луцьку. Саме тоді на території Західної Волині розпочалося формування постійних державних органів польської влади: воєводського управління і повітових староств.¹⁰⁸

Головним органом виконавчої влади у воєводствах були воєводські управління які очолював воєвода. На регіональному рівні це була ключова посада в структурі органів загальної адміністрації. Очільниками воєводської адміністрації на Волині у міжвоєнну добу були: Ян Кжаковський (14 березня – 7 липня 1921 р.); Тадеуш Лаба (7 липня – 12 серпня 1921 р.); Станіслав Довнарівич (іменований воєводою 13 серпня 1921 р., урядування фактично не розпочав, оскільки 19 вересня 1921 р. був 75 призначений міністром внутрішніх справ); Тадеуш Двораковський (виконувач обов'язків воєводи, 10 жовтня 1921 р. – 15 березня 1922 р.); Мечислав Міцкевич (22 лютого 1922 р.

¹⁰⁸ Крамар Ю.В. Західна Волинь 1921-1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя... С.25

– 1 лютого 1923 р.); Станіслав Сроковський (1 лютого 1923 р. – 29 серпня 1924 р.); генерал Кастан Ольшевський (25 серпня 1924 р. – 4 лютого 1925 р.); Александер Дембський (4 лютого 1925 р. – 28 серпня 1926 р.); Владислав Мех (28 серпня 1926 р. – 9 липня 1928 р.); Генрик Юзевський (9 липня 1928 р. – 29 грудня 1929 р. та 5 червня 1930 р. – 13 квітня 1938 р.); Юзеф Слешинський (13 січня 1930 р. – 5 червня 1930 р. – виконував обов'язків воєводи); Олександр Гауке-Новак (13 квітня 1938 р. – вересень 1939 р.).¹⁰⁹

На час входження території Західної Волині до складу Польщі тут проживало 1 437 907 жителів. Волинське воєводство було одним із найбільших за площею – близько 30 тис. 287 км.¹¹⁰ Відповідно до умов Ризького договору, до Волинського воєводства увійшли повіти довоєнної Волинської губернії Росії: Дубенський, Луцький, Ковельський, Кременецький, Володимирський, Ровенський, Острозький. Відразу ж після війни з північних частин Луцького й Рівненського повітів був утворений Сарненський повіт, а з північної частини Ковельського – Камінь Каширський. Два новоутворені повіти площею 8749 км² увійшли до складу Поліського воєводства.¹¹¹ Тоді ж Володимирський повіт було поділено на три: Володимирський, Горохівський і Любомльський. Таким чином кількість повітів Волинського воєводства зростає до дев'яти.

Переважну більшість мешканців воєводства, за даними перепису 1921 р., становили українці. З-поміж 1 437 907 жителів Волині їх налічувалося 983 596 осіб, або 68 % усіх жителів. Другою за чисельністю національною групою були поляки 240 922 особи (16,7 % жителів). Проте слід зауважити, що результати перепису 1921 р., який проводився за національно-релігійною ознакою, не зовсім точно передають реальне співвідношення польського й українського населення воєводства.¹¹²

¹⁰⁹ Там само. С-26

¹¹⁰ Там само. С-25

¹¹¹ 8. Макарчук С. Західна Волинь у 20–30-х роках ХХ ст. (етносоціальні та політичні відносини в краї). Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2008. Вип. 17. С. 226-238. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uks_2008_17_30 С.227

¹¹² Там само. С. 229

Великою була відмінність зайнятості населення різних соціальних груп. Українське населення в більшій своїй кількості проживало в селах і було зайняте в сільському господарстві, тоді як в містах переважали євреї та поляки. Саме вони займали більшість місць в органах місцевого самоврядування. Лише невелика кількість українського населення Волині займалася ремеслом, аграрний характер діяльності люду зумовив специфіку розвитку ремесла у воєводстві.

Щоб зрозуміти стан розвитку ремісничого виробництва слід зрозуміти загальну економічну кон'юнктуру. Економічний розвиток регіону був доволі низьким. Руйнівні наслідки Першої світової війни, віддаленість воєводства від основних промислових центрів країни, важка економічна ситуація в самій Польщі зумовлювали низьку інвестиційну активність держави на Волині у перші роки її перебування у складі Речі Посполитої. Ситуація почала змінюватися лише в середині 20-х. Як результат з господарської точки зору, Волинське воєводство було одним з найвідсталіших регіонів держави. Розірвання економічних зав'язків з частинами повітів колишньої Волинської губернії сильно вплинув на економіку Волині. Саме південно-східні райони які відійшли до УСРР були найбільш розвинені. Великі промислові центри як Житомир і Новоград-Волинський не могли бути замінені іншими містами вже Волинського воєводства. Низька купівельна спроможність громадян не дозволяла розвиватися ремеслам. Головним для населення залишалось аграрне питання, що було характерне і для всієї Польщі. Для вирішення цього питання був ухвалений проєкт Земельної реформи від 10 липня 1919 року, який передбачав: щорічне надання державою 200 тис. га землі для перебудови аграрного устрою. На підставі закону від 17 грудня 1920 р. у власність держави переходили всі колишні державні землі Російської імперії, землі царської династії і Селянського банку, а також господарства, власники яких під час Першої світової війни емігрували й не повернулися до своїх

маєтків.¹¹³ На Волині вже до січня 1923 р. їм було виділено 111,7 тис. га земель, на яких розмістилося 3541 осадницьке господарство.¹¹⁴ це мало допомогти вирішенню аграрного питання. Проте на практиці призвело до наростання внутрішнього конфлікту в регіоні, оскільки кращі землі отримували осадники. Та все ж це був позитивний крок. Оскільки для відбудови економіки потрібно було залучати всі можливі ресурси. А ресурс сільського господарства був надзвичайно великим, через аграрний характер всієї країни вцілому і Волині зокрема. Можна говорити про, що ці дії дали результат. Збільшилася кількість господарств, а також їх величина. Наприклад Кількість господарств до 5 га збільшилась у 1,5 раза й становила 217 700 господарств. Майже на чверть збільшилася кількість господарств величиною від 5 до 50 га – зі 108 069 у 1921 р. до 136 390 у 1938 р. В майбутньому самі ці господарства стали аграрною основою краю.¹¹⁵ зросла площа орних земель на 361 103 га. Землеробство набуло товарного характеру, розширилися посівні площі під промислові зернові, технічні культури та коренеплоди. Валовий збір пшениці зріс у 1938 р., порівняно з 1925 р., у 2,3 раза, жита – в 1,6, ячменю – в 1,8, вівса – в 1,16, картоплі – у 2,3 раза.¹¹⁶ Проте господарство Польщі напряму залежало від світової економічної кон'юнктури. І успіхи в сільському господарстві мали циклічний характер.

В промисловості простежувався кризовий стан. Удари які завдала промисловості війна не можна було відновити швидкими темпами. І належних ресурсів для відновлення польська економіка не могла задовільнити. Основу промисловості як і раніше при Російській імперії складала переробка продуктів сільського господарства. Це борошномельне виробництво, частина якого йшла на експорт, переробка круп, хмелярство,

¹¹³ Махаринець М. Еволюція правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 –1960-х роках. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії (спеціальність 081 –право). Київ, 2021. 244 с. С.72

¹¹⁴ Крамар Ю. В. Національно-культурна та релігійна політика урядів Польщі на Волині (1921-1939 рр.) ... С. 76

¹¹⁵ Вісин В. В. Кооперативний рух на Волині у другій половині XIX – першій третині XX ст... С. 124

¹¹⁶ Там само С. 124

олійна промисловість. Більшість підприємств належали державі, що може свідчити про низький їх заробіток через, що приватні інвестори не бажали їх мати. Промисловість Волині потрапила в схожу ситуацію яка була під час Російської імперії. Польська влада так само не бачила промислового потенціалу в цих землях, тому основні сили вкладала в інші, більш перспективні регіони держави. Через це заробітки робітників краю були меншим в порівнянні з іншими регіонами. Вони складали від 13-21 злотого, тоді як інші заробляли від 25 до 35 злотих.

Кризовий стан, а також складне становище в сільському господарстві і промисловості зумовив розвиток ремесла, адже ремесла, в період криз стають першими на відбудову економіки завдяки своїм можливостям швидко адаптуватися до умов які складаються навколо і є найбільш стійкими до різноманітних катаклізмів. Промисловість як і в довоєнний період не могла забезпечити всі потреби громадян, що зумовлювало потребу в ремісничих виробках.

3.2 Ремісниче виробництво в 20х (на початку кризи)

У 1921 р. Польщу населяло 27,2 млн осіб. З них понад 63% були зайняті в сільському, садівництві та лісовому господарстві, понад 17% у промисловості та ремеслах, понад 6% у торгівлі. 75% населення проживало на селі. Отже, Польща, безсумнівно, була аграрною країною.¹¹⁷

Особливим регіоном була Волинь. Польська влада отримала у спадщину від царської Росії низький рівень розвитку регіону: примітивне сільське господарство, відсутність промисловості, нерозвинену мережу транспортного, телефонного і телеграфного зв'язку, низький рівень охорони здоров'я та освіти. Ситуація ускладнювалася тим, що воєводство було багатонаціональним. Поруч з корінним українським населенням тут проживали поляки, євреї, росіяни, німці, чехи та інші.

¹¹⁷ Махаринець М. Еволюція правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 –1960-х роках... С.72

Низький рівень розвитку регіону не дозволяв розвиватися промисловості. Польська влада банально не бачила сенсу розвивати цей регіон. В таких умовах важливим чинником забезпечення первинних потреб стали ремісничі майстерні. Їх дохід був не великим, проте це дозволяло, хоч якось забезпечити умови для існування населення. В двадцятих роках стан ремесла був на низькому рівні, а самі вироби були зазвичай низької якості. Причиною цього був низький рівень професійної підготовки ремісників. Ця проблема почала вирішуватися тільки в 1927 році з утворенням ремісничих палат. Ще однією проблемою ремісників Волині була їх залежність від стану сільського господарства. Волинь, яка знаходилась на сході держави, була відсталим аграрним краєм, де 88 % населення проживали в селі. Як результат будь який неврожай чи будь-яка проблема в сільському господарстві напряду впливали на розвиток ремесла. Низька купівельна здатність селян впливала і на ремісників в містах.

Щоб зрозуміти вплив ремесла на розвиток міст. Слід зрозуміти частку ремісників в населенні міста. Двома найбільшими містами були Рівне та Луцьк. В рівному станом на 1931 рік в промисловості та ремеслі працювало 34,35% населення, що дорівнювало 13951 людині.¹¹⁸ В Луцьку число осіб в цих сферах складало від загальної кількості населення міста 27,99%.¹¹⁹

Ремісниче виробництво Волинського воєводства в 1921–1939 роках було в основному спрямоване на задоволення потреб місцевого населення. У зв'язку з тим, що платоспроможність сільського населення була низькою, ремісники отримували невеликі прибутки. Скрутне становище ремісників і ремісничого виробництва погіршували й такі несприятливі умови, як конкуренція з боку фабрично-заводської промисловості, застій будівельного руху, збільшення кількості продукції, виготовленої партачами.

¹¹⁸ Омельчак Т. Населення Рівного у міжвоєнний період (1921-1939 рр.): етно та соціально-економічна характеристика. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». Острог, 2020. Вип. 30. С. 21–28. С.24

¹¹⁹ Малеончук, Г. Суспільно-політичний, соціально-економічний та культурний розвиток Луцька в міжвоєнний період (1919–1939 рр.). : Дис. канд. іст. наук, 07.00.01 – історія України. / Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2015. 250 с. С.91

Найбільш поширеними ремісничими спеціальностями на території Волинського воєводства були шевці, кравці, майстри з виготовлення шапок, малярі, склярі, пічники, столярі, теслі, токарі, бондарі, кушніри, майстри з виготовлення капелюхів, майстри з виготовлення мотузки, ковалі, слюсарі, бляхарі, годинникарі, м'ясники, пекарі, ковбасника, кондитери, шорники, палітурники, перукарі, фотографи.

Картину зайнятості міського населення дозволяють простежити дані промислового відділу Рівненського повітового старства за 1928 р. Так, наприклад, станом на 1928 р. у м. Рівне працювало 872 ремісника 45 спеціальностей, у м. Корець – 216 ремісників 34 спеціальностей, у м-ку Межирічі – 106 ремісників 21 спеціальності. Отже, кількість ремісничих спеціальностей перебувала у прямій залежності від чисельності жителів.¹²⁰

Попри це Друга Річ Посполита у своєму соціально-економічному розвитку досягла значних зрушень. За короткий час здійснено повоєнну відбудову, економічну інтеграцію країни, проведено стабілізаційну реформу, створено нові галузі промисловості й розвинуто комунікації (оборонна промисловість, електротехнічна, виробництво штучних добрив, порт у Гдині). Однак війни й конфлікти вимагали великих коштів, які перевищували можливості бюджету. Отримані від західних країн кредити в розмірі 272 млн доларів пішли на воєнні потреби. Виникла інфляція, яка тривала до 1924 р. ускладнювала відбудову господарства. На формування державних інститутів негативно впливав брак досвідчених фахівців. Загальний рівень освіти населення був низьким (31 % дорослих осіб – неписьменні).¹²¹

Помітно вплинула на рівень життя мешканців Волині світова економічна криза 1929–1933 рр. Період кризи в Польщі характеризувався зменшенням кількості промислової продукції, зменшенням рівня прибутків сільського населення, відтак і його купівельної спроможності, що не могло

¹²⁰ Марчук В. Ремесло у Волинському воєводстві в 1921-1939 рр... С-57

¹²¹ Zbigniew Landau, Jerzy Tomaszewski Zarys historii gospodarczej Polski 1918-1939... С.188

не позначитися і на прибутковості міського господарства. Все це зумовило збільшення безробітних та напівбезробітних, супроводжувалося численними страйками.¹²²

Криза почалася з обвалу фінансових ринків в США 24 жовтня 1929 року. В Польщі криза почалася на весні 1930 року. Вона була неочікуваною, особливо її масштаби. Оскільки з осені 1928 р. економічна ситуація в сільському господарстві почала значно погіршуватися, а в 1929 р. поступово посилювалися труднощі, пов'язані зі збутом деяких промислових продуктів, ці явища розглядалися як тимчасові. Було поширене переконання, що епоха економічних криз закінчилася. Цього переконання дотримувалися як зарубіжні, так і вітчизняні економісти. У Польщі лише Адам Кшижановський (професор Ягеллонського університету) передбачав, що незабаром настане черговий економічний спад. Інші економісти не розглядали виникаючі труднощі в економіці як початок нової кризи.¹²³

У більшості країн криза почалася восени 1929 р. і тривала до 1933 р. Однак у Польщі він тривав до 1935 року, тобто ще два роки. Головними причинами того, що Польща не змогла зупинити було панування сільського господарства в економіці. Хоч депресія торкнулася всіх секторів економіки Польщі, але особливо сильно постраждала сільське господарство. Відбулося падіння попиту, що в промисловості призвело до скорочення виробництва, а в сільському господарстві збільшило його. Селяни торгували більше продовольства, щоб компенсувати збитки, які вони зазнали від падіння цін на сільськогосподарську продукцію. Збільшення пропозиції ще більше знизило ціни, які в 1935 р. становили 1/3 цін 1929 р. Незважаючи на велике виробництво, селянам бракувало продовольства, тому що більшість з них продавало їжу, яку вони виробляли, щоб заробити.

Результат промисловість, яка почала виходити з кризи ще в 1933 р., не мало змоги значно збільшити виробництво, бо село яке не могло купувати

¹²² Zbigniew Landau, Jerzy Tomaszewski Zarys historii gospodarczej Polski 1918-1939... С.185

¹²³ Zagóra-Jonszta U. Wielki kryzys gospodarczy w opinii „Lewiatana” i Górnośląskich Sfer... С. 24–39.

багато. І тому все менше купляло промислової продукції, а отже фабрики мали обмежений ринок. Промисловість практично втратила сільський ринок і майже виключно задовольняла потреби інших заводів і міського населення.

Можна стверджувати, що в роки кризи польська промисловість повела себе як галузі високорозвинених країн, для яких аграрний ринок відігравав незначну роль. В результаті падіння промислового виробництва в Польщі було майже таким же сильним, як у США, Німеччині та Великобританії, тоді як в інших країнах з економічною структурою, подібною до Польщі, цей процес відбувався набагато плавніше.¹²⁴

Зменшення попиту змусило власників підприємств скорочувати виробництво, щоб його обсяг відповідав існуючому попиту. Криза торкнулася всіх підприємств, орієнтованих на виробництво засобів виробництва. Завдяки тому, що вже встановлені на промислових підприємствах прилади змогли покрити попит із великим надлишком ринку, нові інвестиції не мали сенсу, тому замовлення на нові машини впали. Призвело до скорочення виробництва на цих заводах зниження зайнятості, а це в свою чергу вплинуло на попит на споживчі товари. Якщо вважати, що на 1928 р., промислове виробництво дорівнювало 100% то в 1932 р., тобто в його найбільший розрив становив лише 59%, щоб збільшитися в наступні роки до 63% у 1933 р. і 76% у 1935 р.¹²⁵ Спад промислового виробництва в Польщі був одним із найбільших у світі, а вихід з кризи відбувався значно повільніше, ніж в інших країнах. У результаті, коли до кризи частка Польщі у світовому промисловому виробництві становила близько 0,7%, це вже в кінцевому періоді лише 0,5.¹²⁶ Через зниження попиту багато заводів були змушені припинити роботу. Кількість діючих підприємств зменшилася більш ніж на 8 тис.¹²⁷ Деякі самоліквідувалися, а інші збанкрутували, тому що не змогли виконати попереднє фінансові зобов'язання. Рівень цін був дуже

¹²⁴ Там само С.28

¹²⁵ Там само С.29

¹²⁶ Там само С.29

¹²⁷ Там само С.29

важливим для підприємців. У економіці вільної конкуренції падіння попиту призвело до падіння цін. Однак, оскільки польська промисловість у той час була значною мірою картелізована, монопольні організації захищалися від зниження цін, що свідчить про декілька висновків. Перш за все - ціни на товари промислові падали повільніше за сільськогосподарські. По-друге – всередині галузі динаміка зміни цін на некартелізовану та некартелізовану продукцію виглядає зовсім по-різному. Останнє значно збереглося вищого рівня, що стало результатом політики, яку проводили організації монополістичний. Деякі з них майже повністю контролювали збут окремих продуктів у Польщі. Тому вугільний картель також контролював 99% вугілля, синдикат металургійного заводу - 100% металургійне виробництво, цукровий картель - 90% виробництва цукру тощо.¹²⁸

У цих умовах зростає інтерес до створення нових монопольних угод. Представники окремих галузей мали сподіватися, що це обмежить конкуренцію і, таким чином, дозволить вживати контрзаходи падіння цін. Уряд також був зацікавлений у створенні та підтримці картелі в окремих галузях економіки. Цей інтерес виник в основному з всі від прагнення підтримувати експорт на якомога вищому рівні. І в цьому відношенні роль картелів була досить значною, оскільки вони могли зазнати збитків у експорті, які покривали підтримкою вищих цін. на внутрішньому ринку. У жодного виробника таких можливостей не було.

Під час Великої депресії кількість картельних угод зросла зі 100 на початку 1929 р. до 274 наприкінці 1935 р. Зросла також кількість картелів в якому брали участь польські підприємства. Картелі охоплювали не лише основні виробничі підрозділи, а й цілком другорядні. Видається реалістичним припустити, що рівень картелізації становив близько 60%, причому картелі в основному склалися з більших і середніх заводів, а менші залишалися поза ними.¹²⁹

¹²⁸ Там само С.34

¹²⁹ Там само С.35

Незважаючи на спроби врятувати рентабельність окремих фабрик шляхом приєднання до монополістичних організацій, їх рентабельність знизилася. Навіть тому, що при підтримці цін на відносно високому рівні розмір прибутку визначався обсягом реалізації, а він все ще зменшувався. Слід також пам'ятати, що зниження виробництва на окремих фабриках може спричинити збільшення власних витрат на одиницю продукції. Це також вплинуло на розмір прибутку.

Як наслідок, рентабельність галузі значно впала. У період великої економічної кризи надлишок промислових втрат акціонерних товариств який перевищив прибуток, отриманий деякими компаніями, становив майже півмільярда злотих. Наслідком цього явища стало різке падіння валютних курсів публічні акції промислових компаній. Після прийняття рівня пропозиції як 100% у 1928 році ціни на акції в Польщі впали до 47% у 1930 році, до 19% у 1932 році і до 1935 року в 1935 році. вони були лише на 3% вище рівня 1932 року.¹³⁰ Це свідчило про дуже поганий стан промислові підприємства. Варто відзначити, що відбулося зниження котирувань звичайне явище у світі, але в Польщі його масштаби були одними з найбільших у Європі. Така ситуація є результатом зниження рентабельності, що, окрім обмеження або припинення виплати дивідендів, призвело до серйозного скорочення реституційних інвестицій у заводи. Підраховано, що під час кризи вартість основних фондів знизилася в усіх галузях промисловості.

Протягом періоду кризи можна помітити збільшення кількості ремісничих майстерень. Це можна пояснити так, люди, які втратили роботу в промисловості, зробили все можливе щоб заробляти на життя. Звичайно, збільшення кількості майстерень – з одночасним зниженням попиту на їхню продукцію чи послуги – призвело до що кожен з них мав все менше і менше замовлень, а отже, отримані доходи різко скорочувалися.

¹³⁰ Там само С.37

Слід зазначити, що ремесло у Волинському воєводстві мало свої особливості. Волинь складається з двох частин, що відрізняються одна від одної:

- 1) т. зв Полісся Волинське в північній частині
- 2) власне Волинь у південній частині.

Полісся Волинське охоплює всю територію, розташовану на північ від залізничної лінії - від Св. Любомля до Св. Рівного та від Св. північної частини рівненського повіту. Це одна велика невисока рівнина, покрита мулом і лісом з піщаними висотами.

Власне Волинь – це залишилася територія, що складається з Володимирецького та Горохівського повітів, південної частини Луцького, Дубенського, Здбунівського та Кшеменецького повітів та південної частини Рівне. В порівнянні з Поліссям, Волинь є більш забезпеченою природними ресурсами, має кращу землю, що дозволяє займатися Сільським господарством з більшою вигодою, а також більше заселена. Ці фактори впливають на стан ремісничого виробництва та на структуру ремесл. Саме тут є більші міста, а також густо розкидані села, населені заможними селянами. Тому можна стверджувати про певну диференціацію. Жителі Полісся Волинського мали меншу купівельну здатність.

На території Волинського воєводства ремесло розвивалося досить слабо. На такий стан впливало багато факторів: складна процедура отримання «ремісничої карти» – головної умови легального ведення ремесла, тому на території Волинського воєводства налічувалося велика кількість ремісників, які вели ремесло без дозволу; слабе технічне оснащення ремісничих майстерень; ручний спосіб виробництва; збільшення вартості праці; труднощі, що ґрунтувалися на неможливості відстеження змін чинників економічної кон'юнктури; політика обмеження польської влади щодо ремесла. Найбільш поширеними ремісничими спеціальностями на волинських землях були спеціальності, пов'язані в основному з

використанням дешевої місцевої сировини. Це спеціальності групи обробки шкіри, металу, дерева, текстильної групи та сфери послуг. Серед них були кравці, шевці, ковалі, столяри, теслі, слюсарі, бондарі, токарі, римарі.¹³¹

Ремісничі спеціальності будівельної групи перебували у прямій залежності від будівельного руху. Працевлаштування по даних спеціальностях було високим до кінця 1928 р. і було викликано необхідністю відновлення знищених війною мостів, будівель, дворів і т.д. Проте, плановані масштаби будівельних акцій, як і розміри допомоги кредитами на будівництво, були неспівставними з реальними фінансовими можливостями держави. Тому, розпорядженням міністра громадських робіт від 18 лютого 1928 р. було призупинено надання допомоги на цивільне будівництво (у тому числі храмів та шкіл), за винятком житлових будівель. Як наслідок, після 1928 р. спостерігалось сильне зниження будівельного руху. Будівельна криза особливо позначилася на ремеслі пічника. Пічники могли знайти заробіток тільки при будівництві невеликих приватних будинків, а також при ремонтних роботах. Те ж спостерігалось і в ремеслі маляра. Переважна більшість робіт маляра була пов'язана з будівництвом та ремонтом храмів, державних, комунальних і військових будівель.

Отже, стан ремесла у Волинському воєводстві в 20х роках був складний. Відлуння війни у вигляді зруйнованої економіки, бідність населення зумовили відставання Волині в економічному плані. Через відсутність великої кількості промислових об'єктів, ремесло відіграло важливу роль в суспільстві. Адже завдяки ремісничому виробництву було можливо забезпечити головні потреби населення. Разом з тим рівень кваліфікації майстрів був низький, у зв'язку з відсутністю хорошої професійної освіти. Це також зумовлювало низький півень достатку ремісників.

¹³¹ Марчук В. Ремесло у Волинському воєводстві в 1921-1939 рр... С.57

Ситуацію покращило загальне економічне піднесення в Польщі в 1926-1929 роках та законодавче регулювання діяльності ремісників яке було описане в Законі Про Промислове право. Створення ремісничої палати як вищого органу економічного самоврядування, покращило ситуацію з професійною освітою.

Проте криза яка почалася 1929 році сильно вплинула на становище ремесла. Вона вдарила по економіці Польщі. Населення втратило купівельну спроможність. Це вплинуло на ремесло яке почало втрачати прибутки. Велика кількість населення втратило роботу, що змусило їх шукати доходи в ремеслі. Як результат, ремісничих майстерень стало більше. Але через це впав рівень якості роботи ремісників. Доходи через це теж постраждали, тепер, і не без того мала, кількість коштів розподілялася серед більшої кількості ремісників. Багато нових ремісників працювали нелегально. Що створювало незаконну конкуренцію. Попри покращення ситуації, світова економічна криза знецінила їх. Удар який був завданий не міг загоїтися швидко.

3.3 діяльність ремісників в 30х вихід з кризи

30ті роки для ремісників Волині склалися доволі важко. Економічна криза яка затягнулася не дозволяла розширювати виробництво чи бодай купувати нові засоби виробництва. В тих умовах ремісники залишилися напризволяще і мусили виконувати ту невелику кількість роботи яка була доступна на той момент. Криза в Польщі Тривала до 1935 року, в порівнянні з сусідніми країнами вона затягнулася. Вихід з кризи був складним.

В 1928 році оцінка продукції ремесла в Польщі становила 3,7 млрд злотих. В 1932 вже 2 млрд, 1933 – 1.8 млрд, з 1934 року почалося покращення ситуації, в 1935 році вона вже становила 2.5 млрд, і в 1937 році – 2.7 млрд.¹³² Варто зазначити, що зростання вартості продукції в 1936-1937 роках

¹³² Zbigniew Landau, *Rzemiosło polskie w latach 1936- 1939...* С. 211

відбувалося відносно повільно. Це означало про поступове зниження частки ремісничого виробництва в загальному обсязі продукції промисловості.

Вирішенням ситуації яка склалася в ремеслі на території Волинського воєводства, мала зайнятися Реміснича палата. Але їй було важко це зробити, оскільки вони не мали достатніх повноважень і не мали виконавчої влади за допомогою якої вони могли впливати на ремесло. Складну ситуацію намагалися вирішити низьким податком який йшов до ремісничої палати з боку ремісників, а саме 15%. Покращити ситуацію ремесла намагалися і іншими способами, а саме організацією більшого експорту. Експорт ремісничих товарів з Волині мав епізодичний характер, через неорганізованість. Це негативно впливало на розвиток і розв'язання цієї проблеми давало додаткові прибутки і розвивало внутрішній ринок. Іншим способом підтримки і стимуляції ремісничої діяльності були позики. Проте вони були не великі і в період кризи не могли задовольнити ремісників. Це пояснювалося страхом владних кіл, оскільки вони вважали, що більші позики ремісники банально не зможуть віддати.

Станом на 31 грудня 1931 року на території Волинського воєводства нараховувалося 24 054 ремісничі майстерні в т.ч. 11 920 християнських і 11 231 єврейських. Разом з тим, на підставі ремісничих карт було встановлено, що на території воєводства нелегально працювало 17 883 ремісничі майстерні, а за підрахунком же ремісничої палати – лише 5 268. Найбільша кількість ремісників була задіяна в шевстві 2615 – легальних і 850 нелегальних; кравецтві – 2866 і 625 відповідно; ковальстві – 2108 і 115; столярстві – 1517 і 517. Лише 8,5% мешканців Волинського воєводства були зайняті в ремеслі та промисловості. Найвища частка ремісників була зафіксована у Рівненському повіті – 11,9%, Здолбунівському – 10%, Луцькому – 9,9%, Володимирському – 9,6% та Сарненському – 9,2%.¹³³

¹³³ Марчук В. Ремесло у Волинському воєводстві в 1921-1939 рр... С.57

Будівельна група включала 12 спеціальностей. У 1931 р. у цій групі працювало 1474 (10,3%) ремісничі майстерні. Найбільша кількість ремісників – 593 (40,2%) були каменярами, 281 (19%) – малярами, 221 (14,99%) – пічники, 214 (14,5%) – склярі, 52 (3,5%) – покрівельники, 51 (3,45%) – копачі колодязів, 50 (3,39%) – гончарі, 11 (0,74%) – каменотеси та 1 – лакувальник. На території воєводства не було зафіксовано жодного штукатура, різьбяр та виробника скла.¹³⁴

Деревообробна група. У 1931 р. в цій групі було задіяно 1945 (13,67%) ремісників. До найчисленніших спеціальностей деревообробної групи відносилися столяри – 1025 (52,69%), теслі – 391 (20,1%), колодії (спеціалізувалися на виробництві коліс) – 301 (15,47%), бондарі – 100 (5,14%), кошикарі та токарі по 49 (5%), різьба по дереву – 19 (0,97%), виготовлення музичних інструментів – 9 (0,46%), гребінники – 2 (0,1%).¹³⁵

В текстильній групі, яка включала 10 спеціальностей. У 1931 р. в даній групі працювало 2960 (20,8%) ремісників. До найчисельніших спеціальностей текстильної групи відносилися – кравці – 2041 (68,95%), шапкарі – 382 (12,9%), кушнірі – 187 (6,3%), капелюшники – 118 (3,98%), поворозники (виготовляли мотузки та канати) – 86 (2,96%), шпалерники – 85 (2,87%), щіткарі – 61 (2%). Так, у м. Рівне в цій сфері працювало 32,7 % усіх ремісників [1, s. 32]. У кравецькому виробництві в 1930 році спостерігався невеликий спад. Це було викликано, по-перше, зниженням купівельної спроможності як сільського, так і міського населення; по-друге, великою конкуренцією з боку фабричного виробництва, яка поставляла на місцеві ринки велику кількість низькоякісної продукції. Конкуренцію кравцям складали і «надомщики», які працювали у власників великих магазинів одягу.¹³⁶

¹³⁴ Там само. С.58

¹³⁵ Там само. С.58

¹³⁶ Там само. С.58

Металообробна група включала 16 спеціальностей. У 1931 р. у цій групі було задіяно 2588 (18,2%) ремісників. До найчисленніших спеціальностей металообробної групи відносилися ковалі – 1428 (55,17%), слюсарі – 447 (17,2%), бляхарі – 395 (15,26%), годинникарі – 161 (6,2%), котлярі – 57 (2,2%), ювеліри – 39 (1,5%), гравери – 31 (1,19%), бронзовництво – 10 (0,38%), то-карі – 13 (0,5%), золотарі – 6 (0,2%), мосяжники або ж латунники – 1. На території Волинського воєводства не було жодної ремісничої майстерні, яка б виготовляла напилки, оптичні пристрої, вироби з золотих чи срібних дротиків та виконувала позолоту виробів, що свідчить про відсутність попиту на такого роду продукцію. У ремеслі бляхарів обсяг роботи з кожним роком зроставав. Бляхарі могли знайти собі роботу тільки в будівництві. Працевлаштуватися бляхаря на будівництві можна було тільки в літній період, взимку ремісники цієї професії займалися виробництвом власної продукції. Конкуренцію їм складала фабрична промисловість.

До споживчої групи входило 8 спеціальностей. У 1931 р. у цій групі було задіяно 2025 (14,24%) ремісників. До найчисленніших спеціальностей цієї групи відносилися різники – 807 (39,85%), ковбасники – 480 (23,7%), пекарі – 446 (22%), цукерники – 265 (13,08%), кухарі – 26 (1,28%) та 1 тістечкар. Разом з тим, на території воєводства не було жодного різника коней та ковбасника, який би спеціалізувався на переробці кінського м'яса. До шкірообробної групи входило 8 спеціальностей. У 1931 р. у цій групі працювало 2679 (18,84%) ремісників. Серед найчисельніших спеціальностей цієї групи належали шевці – 1889 (70,5%), чоботарі – 390 (14,5%), лимарі – 229 (8,5%), гарбарі або чинбарі – 103 (3,8%), палітурники – 54 (2%), білошкірники – 14 (0,5%).¹³⁷

У сфері послуг, яких нараховувалося лише 4. У 1931 р. у цій групі на території Волинського воєводства працювало 548 (3,85%) ремісників, з яких 403 (73,54%) перукарі та 145 (26,45%) фотографи.¹³⁸

¹³⁷ Там само .С.59

¹³⁸ Там само. С.5

Такою були ситуація з ремесло на початку кризи. В середині кризи ситуація кардинально не змінювалася. Кожного року було падіння.

В 1934 році в Волинському Воєводстві фіксували вже 20 000 ремісничих майстерень які були офіційно зареєстровані, а також 8 000 які працювали не легально. Себто кількість майстерень за декілька років зменшилася. Своєю чергою це складало 30 000 працівників, які забезпечували свої родини, що своєю чергою складало понад 250 000 осіб. І загальна вартість ремесла оцінювалася в районі 80-100 мільйонів злотих під час кризи.¹³⁹ Але стан ремесла продовжували в основному оцінюватися як той який перебуває в кризі.

Будівельна група

Зазнала стагнації, лиши наприкінці року проглядається деякий розвиток. За свою роботу звичайні ремісники отримували від двох до чотирьох злотих, а зарплатня майстрів коливалася в межах шести, восьми злотих на день.¹⁴⁰

1. Деревообробна група

Найбільш розповсюджене було столярство. Попри велику кількість замовлень ціни були не великими. З розрахунків Ремісничої палати, середня ціна шафи, яка була зроблена для меблевого магазину, становила 35-40 злотих. В середньому столяр міг зробити три таких на тиждень. Робочий день тривав 14 годин. В результаті виходило, що столяр отримував від п'яти до семи злотих на годину. Ціни на приватні замовлення були інші, вони варіювалися. Все залежало від побажань покупця. Але здебільшого меблі зроблені під замовлення були дорожчі.¹⁴¹

2. Текстильна група

¹³⁹ Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1934 rok. Łuck, 1935. 64 s. C.4

¹⁴⁰ Там само. С.5

¹⁴¹ Там само. С.12

Найбільше було представлене пошиття одягу. Порівняно з 1933 роком ситуація не змінилася. Дешевий одяг коштував так само, а от дорогий подорожчав. Населення купувало дешевий одяг, це негативно впливало на розвиток ремесла, причиною цього є низька додана вартість і зрештою менші прибутки.¹⁴²

3. Металообробна група

Її слід поділити на дві частини. Перша пов'язана з будівельною групою. В ній ситуація була ж такою самою. Друга частина була пов'язана з деревообробною групою. І в ній були невеликі доходи.¹⁴³

4. Шкіряна група.

Представлена в основному виробництвом взуття. Ця група була доволі проблемною. Причиною цього був низький рівень сировини на Волині і його невелика кількість. Проте Реміснича палата стверджувала, що виробництво взуття залишилося на попередньому рівні. Була конкуренція з фабричними виробами. Вони були дешевші, проте попит на індивідуальні замовлення залишався. Люди були готові переплачувати, тому що взяття вироблене ремісником було більш якісне.¹⁴⁴

5. Харчова група

На той момент, була провідною ремісничою галуззю. Найбільш розвиненими є галузі ковбасного, м'ясного виробництва та пекарство. Ціни на продукцію були мінімальні при цьому залишалася висока якість продукції.

6. Група сфери послуг

Здебільшого були представлені перукарями та фотографами. Їх стан залишилася на незмінному рівні. Ціни за працю були низькими. Перукарі в містах отримували за свою роботу таку винагороду: за гоління 50 грош, плата за стрижку 1 злотий. В менших населених пунктах плата ціна за роботу була

¹⁴² Там само. С.12

¹⁴³ Там само. С.12

¹⁴⁴ Там само. С.12

така: гоління 50 грош, стрижка 30-40 грош. Ціна за роботу фотографа варіювалася, оскільки була велика кількість аматорів.¹⁴⁵

1935

1935 році ситуація в господарстві Польщі залишалася такою ж тяжкою. Проте це вже був останній рік кризи. Були пожвавлення в деяких ремісничих галузях, але про це згодом. Загалом реміснича палата звітувала, що криза вже не була небезпечною і не була такою яка може знищити державу. Вона швидше увійшла була стабілізована державними зусиллями, але не поборена до кінців й надалі негативно впливає на державу. Ремісники вже перестали сподіватися на сторонню допомогу. Майстри самостійно шукали нові місця збуту продукції, ставали посередниками в продажі своєї продукції та приймали більшу кількість замовлень. Проте продовжився розвиток кредитування ремесла. Позики й наділі залишилися невеликими і мали низькі економічні вигоди. Проте було понижено процентну ставку. Платоспроможність була хорошою. Відсоток неплатоспроможності не перевищував 4%.¹⁴⁶ За допомогою кредитування намагалися розв'язувати проблеми безробіття в ремеслі, а також дати ремісникам хоч якийсь прибуток в період коли вони не могли працювати. Реміснича палата в Луцьку бачила вихід з кризи тільки в можливості покращення кредитного апарату. Також реміснича палата отримала більші повноваження. Згідно розпорядження президента Польщі від 10 березня 1934 року.

Щодо характеристики ремісничих груп, то.

1. Будівельна група

В ній відбулися деякі пожвавлення як (коли) порівняти з минулим роком. Та все ж працівники цієї групи заробляли здебільшого в сезон. Тривав він з травня по вересень. Плата за працю коливалася для працівників від двох

¹⁴⁵ Там само. С.13

¹⁴⁶ Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1935 rok. Łuck, 1936. 108 s.

до трьох злотих, для майстрів від шести до восьми. Можна помітити, що плата працівників зменшилася.¹⁴⁷

2. Деревообробна група

Представлена найбільше столярами. Щоденна плата за працю кваліфікованого майстра становила 5-6 злотих, а працівника 2-3 злотих в сезон. Якщо говорити про середній прибуток протягом року, то він майстра і 1-2 злотих в працівника.¹⁴⁸

3. Текстильна група

Це кравці, кушніри, (фахівець, що вичиняє хутро зі шкури та шиє хутрянні вироби) та виробники кепок. Найбільше були представленні кравці. Їх становище коливалося протягом 1935 року, проте в основному залишилося на попередньому рівні. Ціна на їх вироби становили: костюм від 25 до 80 злотих, жіноче пальто 30-40 злотих, сукня 15-20 злотих.¹⁴⁹ Залежно від якості роботи ремісника, матеріал зазвичай надавали замовники. Кушнірство було представлене слабо, зазвичай їх роботу виконували кравці. Виробники кепок отримували за свою роботу не великі гроші. Така ситуація склалася, тому що споживачі шукали дешеві вироби. Плата за їх роботу варіювалася від двох до п'яти злотих, залежно від сезону. В цілому можна стверджувати, що ситуація в цій групі не змінилася.

4. Металообробна група

В доповіді 1935 року була приділена більша увага до цієї групи. Виділили такі ремесла: слюсарство, ковальство та бляхарство. Найбільш поширеним було слюсарство. Слюсарі мали попит у двох сферах, сільському господарстві та будівництві. Для села вони були вкрай важливими оскільки робили та ремонтували техніку. З огляду на те, що через економічний рівень фермерів в 1935 році дозволяв їх купувати нову техніку, а також

¹⁴⁷ Там само. С.13

¹⁴⁸ Там само. С.14

¹⁴⁹ Там само. С.15

продовжувати життя старої. Це спричинило бум слюсарської справи. Ще однією причиною такого буму було проведення залізничних робіт, яких в даному році було багато. Слюсарні роботи в будівництві залучали для створення необхідних частин для парканів, воріт, сходів, каналізації. Кваліфікований слюсар міг отримати від двох до чотирьох злотих. Один кілограм паркану коштував 1,50-1,60 злотих(за умови якщо матеріал власний), монтаж водогону коштував 0,9-1 злотий за метр. Ціни піднялися попередньо з минулими роками через підняття цін на сировини на 20-30%.¹⁵⁰

Ковалі отримували від двох до трьох злотих в сезон. І переважно займалися обслуговуванням кінних екіпажів місцевого населення або армії. Проте в армії їх застосовували не часто оскільки в підрозділах були власні ковалі зі спеціальною підготовкою. Загалом ринок ковальських послуг був дуже обмеженим.¹⁵¹

Бляхарство поділялося на дві частини: ті, що є будівельниками і роблять дах; ті, що займалися виготовленням різних виробів з листового металу (бляхи). Перші поділяли долю будівельників, тоді як другі особливо не зазнавали змін і отримували до трьох злотих за свою роботу.¹⁵²

5. Споживча група

Продовжила залишатися провідною. Протягом року відбулося подорожчання на м'ясні продукти. Це було зумовлено збільшення експорту та подорожчанням свиней. Ціна експортного м'яса становила 65-70 грош за кілограм. В ремісничій палаті наголошували на потребу організувати утилізацію відходів. За правильної організації було можливе зниження ціни на товар.¹⁵³

Друга галузь ремесла в цій групі яка була поширена – це пекарство. Її рівень залишився на тому ж рівні, принципових змін не було. На Волині було

¹⁵⁰ Там само. С.16

¹⁵¹ Там само. С. 17

¹⁵² Там само. С. 18

¹⁵³ Там само. С.19

20 великих пекарень які успішно працювали, проте мали в конкурентах домашню випічку.

Кондитери відчули незначне погіршення, відбулося падіння заробітної праці на 10%. Споживання кондитерських виробів зменшилося, порівняно з минулим роком. Велику конкуренцію складала турецькі товари, які були не дорогими.¹⁵⁴

6. Сфера послуг

Ситуація порівняно з попереднім не змінилася. Особливо в стані перукарів. Фотографи ж покладалися на дохід з вуличної фотографії і як правило працювали з мінімальними прибутками. На відмінно від попередніх років вони працювали без найманих працівників, за потреби використовували учнів.

1936

Рік після кризи. Ремесла в міжвоєнній Польщі і на Волині, зокрема, відігравали важливу роль під час кризи. Вони були тим чинником який підтримував соціальну та економічну стабільність в регіоні. Це розуміли владні кола і всіляко намагалися сприяти розвитку ремісничого виробництва, це вилилося в розширенні списку ремесл та розширенню повноважень ремісничих палат. Проте на 1934-1935 роки цього було недостатньо. Світова економічна криза, а також кризи в Польщі призвели до певної економічної стагнації. Відсутність єдиного потужного внутрішнього ринку, погана організація, низький технічний рівень ремісників зупиняв розвиток ремесла. Навіть після завершення кризи. Ремісники не могли похвалитися великим прибутком, що не дозволяло оновлювати виробничі потужності. Ремесло напряду залежало від сільського господарства тому будь-які кризові явища на селі одразу відбивалися на ремеслі. Помітні незначні позитивні зрушення. Це було зумовлено різними місцевими обставинами, такими як збільшення будівельного руху в містах, проведені інвестиційні роботи, підвищення

¹⁵⁴ Там само. С.19

купівельної спроможності сільського господарстві. Також зросли ціни на вироби ручної роботи, однак слід зазначити, що ціни на сировину піднялися ще більше. Внаслідок цього ремісники втратили частину свого прибутку. Ціна Виробленого ремісниками за 1936 рік оцінювалося в межах 150 мільйонів злотих. Що є більше порівняно з попередніми роками. І також ремісники могли виплачувати податки вчасно. Це свідчить про наявність коштів, себто про покращення. Нараховувалося 23 089 ремісничих майстерень з них 17 775 легальні та 5314 нелегальні.¹⁵⁵ Нелегальні майстерні створюють незаконну конкуренцію з майстрами які мають ліцензію, що викликає протести.

Будівельна група

На початку 1936 року стався будівельний бум як в приватному так і в державному виробництві. Він зачепив переважно великі міста, будували найбільше дерев'яні будинки або споруди в міських садибах. Проте зріс цін на матеріали призупинив будівничий бум і не дозволив ремісникам заробити максимально. Зарплатня коливалася від професії. Від 0.4 злотих за годину до 2,4.¹⁵⁶

Деревообробна група.

Налічувала 3561 майстерню. Загалом у звітному році ця група збільшила виробництво, але вартісним, а не кількісним показником. В основному це було викликано зростанням цін на деревну сировину у другій половині року, яке означало підвищення економічного рівня та матеріального стану окремих майстерень.¹⁵⁷

Столярними роботами займалися 2000 майстерень Ця професія, тісно пов'язана з ремеслом будівельної групи. Однак через величезну кількість «нелегальних» майстрів, кількість яких досягає 70%, вони не відчують жодних змін в позитивну сторону на Волині. Певним покращенням ситуації

¹⁵⁵ Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1936 rok. Łuck, 1937. 108 s.

¹⁵⁶ Там само. С. 13

¹⁵⁷ Там само. С.17

стало явище готівкової оплати напряму з ремісником при купівлі дешевих меблів (шафа - 8 злотих, шафа - 8 злотих, шафа - 5 злотих, полиця - 5 злотих). З іншого боку, операції на комплекти більш вишуканих шпунтованих меблів за ціною: стіл 700 - 800 зл. за 10 шт., спальня 500-700 зл. 4-р шт., офіси - 5 шт. 500-700 зл. здійснювані виключно інтелігенцією були повністю зараховані й забезпечені купцями й поділені на щомісячні внески, як правило, довше року. Заробітна плата підмастерів коливалася від 2,50 до 4,50 'день залежно від кваліфікації.¹⁵⁸

Бондарі мали 129 майстернями, з яких 50% без карти ремісника. Це ремесло здебільшого сільське, однак, вона працює частково і на міських ринках, виробляючи свою продукцію на ярмарки.¹⁵⁹

Плетіння кошиків — це дуже слабо розвинене ремесло, незважаючи на особливу достаток і дешевизну якісної сировини, наприклад американські лозоплетінні майстерні, 1-2 майстерні в містах і селищах зустрічаються з потреби місцевого ринку Заробітна плата в цій професії особливо низька: 1,50-2 злотих. щоденно.¹⁶⁰

Різьблення на дереві представлено лише 38 майстернями 48% з них незаконні. Це як доповнення до виробництва столярних і колісних виробів. Через «моду» на токарні вироби вона тривалий час перебуває стагнації.¹⁶¹

Виробництво музичних інструментів представлено 5 майстернями, з яких 4 у Рівному та 1 у Кременеці. Їх виробництво обмежується в основному ремонтом.

В текстильній групі працює понад 4300 майстерень, з яких 3392 майстерні є кравецькими.¹⁶² Виробництво ремесл цієї групи залишилося на рівні 1935 р. Ситуація з пошиттям одягу на Волині дуже різноманітна. Серед чоловічого пошиття на Волині можна виділити: майстерні 1-го розряду для

¹⁵⁸ Там само. С.17

¹⁵⁹ Там само. С.18

¹⁶⁰ Там само. С.19

¹⁶¹ Там само. С.20

¹⁶² Там само. С.20

інтелігенції в містах та для військових. муніципальні майстерні, які виготовляють дешевий одяг або працюють для людей і сільські кравецькі майстерні. Ціни на пошиття чоловічого костюма становили – залежно від населеного пункту – злотих. 25-35. - (Рівне-35, Луцьк-30, у менших містах - 25 зл.). пошиття пальто - 30 зл. до 45 злотих. Підмастерський заробіток складав: від 25 до 45 злотих на тиждень.¹⁶³ Категорія кравецьких майстерень через надмірну, як для потреб Волині, кількості майстрів, у дуже важких умовах продовжує скорочуватися. Попиту з боку сільського населення на готовий одяг немає, становище кравців у цій категорії анітрохи не покращилося, бо на ньому заробляли покупці. Тижневі заробітки цієї категорії становили від 8 до 15 злотих.¹⁶⁴

Жіночий пошив. У жіночому пошитті ситуація набагато краща, ніж у чоловічому пошиття одягу, головним чином через відносно меншу кількість майстерень. У містах, правда, якась конкуренція — це т. зв таємний пошиття одягу, прийом замовлень за цінами на 50% нижче. Кравецькі майстерні зазвичай працюють на муніципальний ринок. Виробництво також як у чоловічому - воно виготовляється з дешевих матеріалів. Ціни на пошиття вечірньої сукні коливалися в середньому від 15 до 30 злотих, на парадні сукні від 8-12, а літні сукні 4-8 злотих, Пошиття зимового пальто - 10 -35 злотих, а пальто - 15-20 злотих.¹⁶⁵ Оскільки в цій професії спостерігається особливе явище використання студентів, то в якості допоміжних сил оплачуваних підмайстрів у жіночих майстернях є невелика кількість, оскільки зазвичай, отримавши атестат, підмастери починають самостійно проводити майстерні.

Виготовлення шапок було відносно численним - він включає 422 майстерні, то особливого покращення не виявляє. Що стосується виробництва, то це помітно деяке збільшення кількості головних уборів, що виробляються для села. Заробіток учнів становив від 2 до 2,50 злотих. на день, але більшість семінарів працюють без енергії або зі студентом.

¹⁶³ Там само. С.20

¹⁶⁴ Там само. С.20-21

¹⁶⁵ Там само. С.21-22

Виготовлення жіночих шапок ситуація, схожа на жіноче пошиття одягу. Виробництво виключно для міського та місцевого ринку. Ціни на виготовлення шапки 2-5 зл. Готові жіночі шапки від 4-6 зл. вгору.¹⁶⁶

У професії кушніра було певне покращення, але у виробництві овчини. Кушнір, поряд з овчиною, має 202 майстерні, у тому числі відносно невелику кількість без карток: лише 20. Продажом шкіряної шкіри зазвичай займається відповідний кушнір у своїх магазинах. Тому кушнірські майстерні використовують як власні, так і довірені матеріали. Що стосується виробництва - воно обмежене. В основному це стосується вироблення жіночих пальто, з дешевого хутра свійських тварин і виготовлення чоловічих комірв. Домашніх лисиць, особливо модних на Волині, значною мірою виготовляли кушнірські майстерні. Проблемою хутряних майстерень є конкуренція з боку пошиття одягу, яка зазвичай виконує роботу в галузі хутра, в кращому випадку довіряючи їм лише збір хутра за мінімальну винагороду. Щодо сировини, то восени було помітно підвищення цін, особливо на шкури іноземних тварин. На Волині виробництво овчини є особливою групою кушнірського виробництва і повністю відокремленим від власне кушнірського виробництва.¹⁶⁷

Оббивне ремесло складається з 64 майстерень і загалом пов'язане з професіями групи деревообробної, а точніше, із столярним і колісним виробництвом меблів. Виробництво за цією професією постійно знижується за вартістю продукції. Вироби стають дедалі примітивнішими і виготовляються з бідніших матеріалів. Дешева ціна одержаних таким способом оббивних виробів знайшла численних покупців серед сільського населення. Цей вид виробництва зріс у порівнянні з попереднім роком. З іншого боку, виробництво подушок для карет і кареток і надалі змінюватиметься. Щоденний заробіток власника гаража становить 4-6 ЗЛОТИХ.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Там само. С.22

¹⁶⁷ Там само. С.22

¹⁶⁸ Там само. С.24

IV. Металургійний група налічує в районі 3195 кооперативних майстерень.¹⁶⁹ Економічний стан деяких ремесел цієї групи покращився, особливо щодо тих професій, виробництво яких орієнтоване на потреби села.

Ковальство є найчисельнішим у групі 3257 майстерень. Розподіл більш-менш рівномірний по колу. Найбільше їх у сільськогосподарських повітах, як-от Дубно. Положення ковалів у південній частині воєводства покращилося завдяки підвищенню цін на зернові та сільськогосподарські культури. Середня вартість візки - 200-300 злотих, візок - 150-160 злотих, підкова 50-80 грошей. На частині Волинського Полісся – становище ковалів у регіоні й досі дуже важке. Ковальські майстерні в містах відчули деяке покращення, частково завдяки будівельному руху. Щодо заробітку підмайстрів, то вони становили 10 злотих. на тиждень.¹⁷⁰

Слюсар. Це друга за значимістю професія 656 майстерень. У слюсарному справі ми виділяємо певні спеціальності, наприклад, слюсарні роботи в будівництві, автомобільні, точні та сільськогосподарські інструменти.¹⁷¹ Слюсарі зайняті на будівництві також показали деяке пожвавлення залежно від будівельного руху в районі. Що стосується автомобільних та точних слюсарів – тут було помітно скорочення товарообігу. Негативно вплинула на ситуацію і взаємна конкуренція. Говорячи про розташування слюсарних справ на Волині, слід зазначити, що робота в усіх цих відділах (за винятком 1 точності) триває переважно в конкретні сезони. Зимовий період – це період стагнації або скорочення виробництва до мінімуму, що викликає, з одного боку, згубну гібридизацію для власників гаражів, а для найманих працівників – період безробіття. Протягом сезону для слюсарних груп заробітна плата домашніх – злотих. 3-4 на день. Також матеріальне становище учнів – найкраще з усіх професій.¹⁷²

¹⁶⁹ Там само. С.24

¹⁷⁰ Там само. С.24-25

¹⁷¹ Там само. С.25

¹⁷² Там само. С.26

Котельні роботи. Це ремесло певною мірою доповнює слюсарно-ковальське. На Волині досить багато (25 майстерень) згруповано у кількох великих містах. Сезон, по суті, цілий рік, але з особливою жвавістю навесні. Заробітна плата така ж, як у слюсарній справі. Ця галузь тісно пов'язана з виробництвом слюсарів-механіків, автомобільних та будівельних слюсарів і залежить від обсягу виробництва та стану ділової ситуації за цими професіями. Професія налічує 387 майстерень, і її виробництво по суті пов'язане з будівельним рухом. Майстерні, пов'язані з виробництвом фурнітури з листового металу, їх становище загалом не покращилося через постійно зростаючу конкуренцію будівельних магазинів з продажу продукції листового заводу. На сировину, а особливо на цинковий лист, ціни були вищими на 10-15 %/р. Заробітна плата учнів становила 2 злотих. до 4 злотих. на добу, а для будівельників він коливався в районі 3-4 зл. щоденно.¹⁷³

Гравюра, ювелірна справа, позолота та ювелірна справа – професії яких на Волині дуже мало. Їхнє становище складне, виробництво зазвичай обмежується повтореннями чи невеликими роботами. Гравери, які також виготовляють марки, знаходяться у відносно найкращій ситуації! виготовлені з гуми. Добовий заробіток власника заводу 2-3 злотих. Найманих повноважень немає, зазвичай працює власник. Згадані вище професії зазвичай пов'язані з годинникарством. На Волині годинникарство налічувало 181 майстерню. Характер їх виробництва суворо відновний. Ситуація з годинниковим виробництвом важка, вони скаржаться на дедалі сильнішу конкуренцію з боку магазинів, які продають годинники та нелегально їх ремонтують.. Мінімального обороту часто недостатньо, щоб навіть прогодувати власника та його родину. Добовий оборот 2-3 злотих, з яких залишається мінімальний заробіток.¹⁷⁴

ГРУПА ХАРЧОВА.

¹⁷³ Там само. С.26

¹⁷⁴ Там само. С.26

Ця група на Волині складається, по суті, з чотирьох ремесел із 3093 майстернями. Економічне становище ремесел цієї групи не покращилося, і навіть знизилася рентабельність цехів за рахунок, з одного боку, помірному зростання цін на сировину, а з іншого боку, жорстких преїскурантів, встановлених з боку адміністративного органу. Різниця. Ремесла, нараховуючи 1594 майстерні, у звітному році особливого покращення не відчували. Тенденція збереглася більш-менш на рівні минулого року. Різники великої рогатої худоби в основному займалися живими м'ясними, а християнські м'ясники та м'ясники — забою свиней. Внутрішня заробітна плата становила від 12 до 20 злотих щотижня.¹⁷⁵

М'ясопереробка. До складу цього ремесла входить 705 майстерень, у тому числі 92 цехи без ремісничих карток. Особливого покращення це ремесло не зазнало, незважаючи на загальне зростання споживання. Ціни на м'ясо водночас регулювалась продукція беконно-експортно-Ігнізненського товариства, що була запущена в Дубно наприкінці 1935 р., на Волині починає бути все більше цієї продукції.¹⁷⁶

Кондитерські вироби. Ця професія, що складається з 135 майстерень. На Волині зводиться переважно до випікання тортів, печива, тортів та виготовлення шоколаду. Поруч з кожною кондитерською зазвичай є кафе або принаймні приміщення для споживання на місці. Через підвищення цін на борошно ціна на печиво зросла з 2 до 5 грошей. на ст. Ціни на печиво, певну міру розкішну для волинян – з відносно слабкою купівельною спроможністю – позицію склали: у найкращій кондитерській – 20 грошей. в менш представницькій 5-15 гр. Зарплата кондитерського підмайстра була такою ж високою, як і в хлібопекарні.¹⁷⁷

VI ГРУПА ШКІРИ.

¹⁷⁵ Там само. С.27

¹⁷⁶ Там само. С.27

¹⁷⁷ Там само. С.31

понад 4300 майстерень. Через свій розмір, відносно надмірний для потреб ринку, він все ще знаходиться у складному становищі.¹⁷⁸

центри виготовляють найдешевше взуття для сільського населення для продажу на ярмарках. За виготовлення 1 пари взуття в середньому легені були приблизно 1,80 - 2,60 злотих. Незалежні шевці в містах, хоча знаходяться в набагато кращій ситуації, ніж шевці з вас з вищезгаданих центрів - вони також у вузькому становищі, оскільки торгівля готовим взуттям, що ведеться великими складами, постійно позбавляє їх клієнтури. Існування цих майстерень фактично базується на прибутку від ремонту зношеного взуття. Виробництво нових пар - відносно незначне. Пара довгих офіцерських черевиків оцінювалася від 55 до 60 злотих, чоботи— від 30 до 35 злотих. звичайні довгі туфлі - 30 злотих, тапочки чоловічі 20-30 зл. Що стосується жіночого взуття – власне, потреби в цьому виді взуття спрямовані на магазини. За чоловічі підошви та каблуки брали від 4 до 5 злотих. Заробітна плата учнів відрізнялася від пари двох вітрів, загалом 3,50 де, 4,50 на день.¹⁷⁹

Виробництво шкіри на Волині налічує 131 майстерню, розкидані по селах і містах. Лише 75 майстерень у містах. Економічне становище цього ремесла постійно погіршується. Ситуацію рятує лише вимога державних чи офіційних установ та бібліотек. зарплатні в цій професії вистачає господареві лише на скромне життя. Зарплатня підмайстрів зазвичай дуже мала.

Рукавичники (2 майстерні) і шкіряні вироби (4) - як мало, вони не грають більш серйозної ролі.¹⁸⁰

VII. ГРУПА ПЕРСОНАЛЬНИХ ПОСЛУГ:

Це найменш чисельна група волинських майстрів. Ця група представлена лише двома професіями: перукарем і фотографом. Перукарська справа. Ця професія має 198 заводів, з них 12 працюють без ремісничих

¹⁷⁸ Там само. С.31

¹⁷⁹ Там само. С.32

¹⁸⁰ Там само. С.32

карток. Перукарня на Волині зазнала подальшого погіршення ситуації, особливо це стосується чоловічого перукарського мистецтва. Все більша популяризація бритв і зниження ціни на ножі негативно позначається на відвідуваності перукарень. Для жіночого перукаря ситуація набагато сприятливіша і навіть дуже тому протягом року, майже всі чоловічі магазини відкрили жіночі відділи. Заробіток все ще розраховується у відсотках від виконаної діяльності (30% до 50%) і становив 6-20 злотих на тиждень для чоловічих перукарень і від 12 до 25 злотих для жінок. Ціни в перукарнях на надані послуги були такими: гоління 20-30 гр., чоловіча стрижка - 50-80 гр. жіноча стрижка із зачіскою 1-1,50, водна завивка -1,50 зл, перманентна завивка 8-10.¹⁸¹

Фотографічного ремесла на Волині надто багато (616 майстерень, у тому числі 62. В основному не роблять портретних фотографій, весільні фотографії обмежуються розміром листівок, а основним предметом виробництва є вуличні фото та сервіс. Для останніх двох видів роботи становище фотографів у весняний та літній сезони залишається на низькому рівні, а в зимові сезони ця професія застоюється. . Заробітна плата фотографа-кафедра становила 10-20 злотих. на тиждень, а в сезон о 30 злотих. щотижня.¹⁸²

1936 рік показав тенденції до зростання економіки. Зміна економічної кон'юнктури позитивно вплинула на ремісниче виробництво в регіоні. Завдяки покращенню населення могло більше собі дозволити. Проте покращення більшою мірою стосувалося промисловості. Ремесло залежало більше від сіл та малих містечок. Що в свою чергу означало пряму залежність від стану сільського господарства. Тому в порівнянні з промисловістю. Ремесло знаходилося в гіршому становищі. В 1937 році реміснича палата в Луцьку звітувала, що ситуація в порівнянні з 1936 роком не змінилася. Є тільки незначне зростання деяких галузей на 5-10%.¹⁸³ Хоча

¹⁸¹ Там само. С.33

¹⁸² Там само. С.34

¹⁸³ Zbigniew L. Rzemiostło polskie w latach 1936- 1939... С. 211

вже в 1938 році ситуація в загальному не змінювалася але констатували певне подання. В 1939 році можна знову говорити за кризу в ремісничому виробництві. Тобто Ремесло зі стану розвитку 1936-1937 рр. перейшло в 1938р. в період стагнації, а в 1939 р. - спаду. Це пов'язано із зростаючими труднощами на селі, так і з конкуренція з боку промисловості.

Отже, проаналізувавши ситуацію в ремеслі на початку кризи 1931 рік, в останні роки 1934,1935роки та після завершення кризи 1936-1939 роки. Ми можемо простежити такі тенденції.. Протягом зазначеного періоду ремісники не мали змогу розвиватися в належному обсязі. З початку кризи становище ремісників кардинально змінювалося і неухильно ставало гірше і гірше з кожним роком. Кількість ремісничих майстерень зменшувалася з кожним роком. Так наприклад в 1931 році число майстерень у Волинському воєводстві становило 24 054, в 1936 році після завершення кризи дорівнювала 23 038 майстерень. Тобто ми можемо бачити зменшення майстерень на понад 1000 одиниць. Можна припустити, що число майстерень які були закриті перевищувала дану цифру. Оскільки під час кризи працівники які були звільнені відкривали нові майстерні, щоб мати можливість прогодувати сім'ю. вони таким чином замінювали ремісників які припинили діяльність. Крім того, кількість знятих з реєстру ремісничих карт не відповідала фактичній кількості ліквідованих підприємств. Причина цього полягала в тому, що не всі власники карт повертали їх після припинення самостійного ведення ремесла.

Під час кризи ремісники мали велику кількість проблем: відсутність внутрішнього ринку, ремесло залежало від ситуації в сільському господарстві через переважно аграрний характер воєводства; низька якість матеріалу, більшість матеріалу була місцева, через кризу місцеве виробництво матеріалів не могло порадувати якістю; низький професійний рівень ремісників, через велику кількість нових ремісників які не мали кваліфікації у зв'язку з відсутністю досвіду; низька організація, велика

кількість ремісників працювали нелегально, що створювало незаконну конкуренцію, реміснича палата не могла нічого з цим вдіяти; низький матеріальний прибуток, населення Волинського воєводства і так не було багатим, криза ж зробила їх ще біднішими, що вплинуло на ремісників. Ремісничі цехи які ще з довоєнних часів були основою організації ремісничого виробництва теж зазнали удару. Цеховики були змушені об'єднуватися не дивлячись на етнічні особливості які їм були притаманні. Всі ці проблеми не дозволяли оновлювати виробничі потужності, що у свою чергу зупинило розвиток ремесла. Труднощі в економіці зумовили неможливість промисловості в повній мірі забезпечити бажання суспільства. Тому ремесло почало виконувати функції своєрідного тилу який забезпечував первинні потреби суспільства. І відсутність великої конкуренції з боку промисловості було позитивним фактором. Проте після завершення кризи конкуренція з промисловістю була неможлива. Ремесло не могла забезпечити таких об'ємів виробництва і почало втрачати позиції.

Висновки до третього розділу

Ремісниче виробництво в міжвоєнний період на території Волинського воєводства було розвинене слабо. Удар який було завдано першою світовою війною, війнами після її завершення залишив глибоку рану на економіці Польщі. Післявоєнна інфляція тільки поглибила проблему. В таких умовах важко розпочинати свою справу. Ремісники яких можна назвати дрібними підприємцями, попри всі проблеми, були змушені пристосовуватися. І можна з впевненістю сказати, що в них вийшло і вони змогли це зробити. Тобто ремесло - це вид діяльності який найкраще пристосовується до змін, оскільки є дуже варіативним. Перечекавши кризу ремісниче виробництво почало зростати в 1926-1929 роках. В цей період економічна ситуація в Польщі стабілізувалася, що відобразилося на ремеслі. Саме в цей відрізок часу був прийнятий закон про «Промислове право» який дав чітку організаційну структуру ремісничому виробництву. Було організовано

заклади професійного навчання. Створено ремісничі палати яка було головним органом економічного самоврядування. У волинському воєводстві вона діяла в Луцьку. Відтепер в ремісників з'явилося перша інстанція до якої вони могли звернутися. Всі ці позитивні фактори сприяли розвитку ремісничого виробництва. Найбільш поширеними ремісничими спеціальностями на волинських землях були спеціальності, пов'язані в основному з використанням дешевої місцевої сировини. Це спеціальності групи обробки шкіри, металу, дерева, текстильної групи та сфери послуг. Серед них були кравці, шевці, ковалі, столяри, теслі, слюсарі, бондарі, токарі, римарі.

Попри всі переваги залишалися і суттєві недоліки. У волинському воєводстві яке було одним з найбільш економічно відсталих в складі Польщі ремесло напряду залежало від сільського господарства. Більшість населення були селяни. Хоч переважна частина ремісників проживала і діяла в містах, а саме ремесло було зосереджена на потребах місто, бо там були більші кошти. Проблеми в сільському господарстві все одно одразу позначалися на них. Ремісники отримували малий дохід. Довгий час не було хорошої професійної освіти, через це низька кваліфікація майстрів. Це стримувало розвиток ремесла. Особливо ситуація погіршилася в період світової економічної кризи. Яка тривала в Польщі з 1929 по 1935 рік. Довше ніж в її сусідів. Селяни отримували менший дохід через зниження ціни на свою продукцію. Велика кількість робітників втратила роботу, що змусило їх шукати щастя в ремеслі. Результат загальний рівень ремесла впав. Стався застій в будівельному русі. Багато ремесл обслуговували саме будівництво і зменшення будівництва зменшило кількість роботи майстрів і наслідком стало зменшення прибутків. Ситуацію могли покращити тільки зміни на загальному рівні. На місцевому рівні вплинути, щоб покращити ситуацію було складно. Та все ж реміснича палата намагалася хоч щось зробити з метою покращення. Але всі її дії зводилися до надання кредитів та позик. Які були не великі. Влада не хотіла надавати вагомі суми. Боялися, що ремісники банально не зможуть

повернути їх назад. Ще одним способом було організація експорту. Це мало покращити торгівельний баланс. Але результат був мізерний. Намагалися також і створювати умови для розвитку нових ремесл. Але економічна кон'юнктура не дозволяла їм набрати обертів. все не допомагало, реміснича палата пояснювала це тим, що має мало повноважень. В таких випадках ремісники самі почали шукати вихід. Одним із способів стало відмова від посередників. Ремісники самі почали вести торгів і знаходити покупців своїх товарів. Це знову ж свідчить про пристосування до несприятливих умов. Ремісники опинилися в тій же ситуації що і в першій половині двадцятих. Завершення кризи покращило стан ремесла. Але все ж, він продовжувався оцінюватися як складний.

Висновки

Отже, нами було проведено розгляд ремісничого виробництва у Волинському воєводстві в міжвоєнний період (1921-1939 рр). Дослідження було здійснене на основі аналізу нормативно-правової бази яка регулювала ремісниче виробництва та на основі аналізу а рамках двох періодів, двадцятих і тридцятих (до і після кризи). Було показано періоди покращення та погіршення стану ремісничого виробництва, вказано на основні причини які впливали на це.

Волинь в першій половині ХХ століття – це живий економічний організм який розвивається, в доволі обтяжливих умовах. До першої світової війни завдяки розвитку Російської імперії, в складі якої перебувала Волинь у якості Волинської губернії з центром в Житомирі, теж розвивалася. Проте недостатньо і як другорядний регіон. Всі результати покращення економічного становища були стерті подальшими війнами. Після більшовицько-польської війни Волинська губернія була поділена. Землі які отримала Польща були адміністративно організовані у Волинське воєводство. Слід зазначити, що найбільш економічно розвинені райони Волинської губернії увійшли до складу УСРР. Надалі Волинь в складі Другої Речі Посполитої розвивалася у економічній кон'юнктурі держави. Але як і в часи Російської імперії, їй знову відводилася другорядна роль. Польща через складу ситуацію в економічному, політичному та суспільному плані, стикнулася з великою кількістю проблем. Одна з них підняття народного господарства. Для цього слід було врегулювати діяльність промисловості та ремесла. Тому був прийнятий основний документ, який визначав правове становище ремесла в Польщі і Волинському воєводстві, було «Промислове право» від 16 грудня 1927 р., видане на основі Розпорядження Президента Польщі «Про промислове право» від 7 червня 1927 р. Закон давав поняття ремеслу як виду промисловості, який не проводиться фабричним способом. Також перераховував спеціальності які відносилися до ремесла статті 45-59.

Завдяки закону було налагоджено систему ремісничої освіти. Закон заклав основні підвалини діяльності ремісничих цехів. Статті 66-99, 160-167. Завдяки цьому Польща була чи не єдиною європейською країною яка мало достатньо розвинену законодавчу базу яка регулювала ремесло та ремісниче виробництво. Також завдяки прийняттю цього закону почалося вирішення мало не головної проблеми ремісників на Волині. А саме покращення професійної освіти, що мало підняти рівень кваліфікації ремісників. Також для потреб ремісників в 1929 році був створений головний орган економічного самоврядування – Ремісничі палати. Вони мали вирішувати проблеми ремісників, створювати річні звіти стану ремесла в регіоні, займатися організацією екзаменів. Швидше за все така пильна увага до розвитку ремесла була не від хорошого життя. Так як промисловість була в занепаді. І розвивати її у Волинському воєводстві польська влада не хотіла, оскільки не бачила зиску. Тому ремесло, фактично було вимушене стати тим фактором який мав задовольняти потреби людей. Попри це стан ремесла і ремісничого виробництва оцінювався як складний.

Діяльність ремісників в двадцятих було невеликою. Складнощі які були пов'язані з жахливою післявоєнною інфляцією проблемами післявоєнної відбудови сильно впливали на ремесло. Хоч ремесло має хорошу адаптивну здатність. Ті проблеми не давали змоги оновлювати виробництво та самовдосконалюватися. Що в свою чергу, запиняло розвиток. Покращення відбулися в період з 1926 по 1929 роки. Коли польська держава змогла вирішити післявоєнні проблеми. Проте незабаром почалася світова економічна криза яка знову зупинила розвиток ремесла.

Тридцяті почалися з кризи. Внаслідок чого ремісники закривали свої виробництва, що мало звужити внутрішній ринок. Але через те, що їм на заміну приходили вихідці з робітних професій які втратили роботу. Кількість майстерень кардинально не зменшувалась. Але через зменшення попиту, конкуренція стала більшою. Також рівень кваліфікації ремісників в

середньому значені зменшувався, у зв'язку з відсутністю досвіду в нових майстрів. Для покращення ситуації реміснича палата надавала кредити та позики. Шукала шляхи для експорту, намагалася впровадити нові ремесла. Проте, це не давало успіху. Завершення кризи в ремеслі могли відбутися тільки на фоні загально покращення в економічній ситуації загалом, що і сталося. Проте відхід вихід з кризи і поліпшення економічного становища був недовгим. 1936-1937 роки були успішними з постійним зростанням економіки. Проте вже в 1938 році економіка знову почала стагнувати. Така ситуація була характерна до початку Другої світової.

Список використаних джерел та літератури

1. Джерела

1. Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1934 rok. Łuck, 1935. 64 s
2. Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1935 rok. Łuck, 1936. 108 s.
3. Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1936 rok. Łuck, 1937. 167 s.
4. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. «O prawie przemysłowem» *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej*. № 53. Poz. 468. S. 697 – 720.
5. Rozporządzenie Ministra przemysłu i handlu z dnia 21 marca 1933 r. «O uzupełnieniu listy rzemiosł, zawartej w prawie przemysłowem» *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej*. № 26. Poz. 222. S. 571 – 572.
6. Rozporządzenie Ministra przemysłu i handlu z dnia 23 czerwca 1936 r. «O uzupełnieniu listy rzemiosł» *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej*. № 49. Poz. 356. S. 808.
7. Rozporządzenie Ministra przemysłu i handlu z dnia 20 lutego 1936 r. «O cechach rzemieślniczych» *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej*. № 16. Poz. 147. S. 294 – 297.
8. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. «O Izbach rzemieślniczych i ich związku» *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej*. № 85. Poz. 638. S. 1627 – 1631.
9. Rozporządzenie Ministra przemysłu i handlu z dnia 16 lutego 1934 r. «O ordynacji wyborczej do Izb rzemieślniczych» *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej*. № 19. Poz. 157. S. 311 – 317.
10. Ustawa z dnia 10 marca 1934 r. «O zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowym Dz.U. 1934 nr 40 poz. 350 S. 686-694

2. Література

1. Аліксієвець Л. Прийняття Конституції 1921 р. у контексті утвердження парламентсько-демократичного устрою Другої Речі Посполитої. *Міжнародний збірник наукових праць*. Серія: Історія, міжнародні відносини. Вип. 2.: Видавництво ТНПУ ім. В.Гнатюка Тернопіль, 2009. С.62–77.
2. Боєчко В. Ф. Економічне становище Другої Речі Посполитої у перші повоєнні роки, *Молодий вчений*. 2016. № 3. С. 307–312. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_3_73.
3. Верменич Я. Волинська губернія *Енциклопедія історії України*: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2003. 688 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Volynska_huberniia (останній перегляд: 23.11.2021)
4. Вісин В. Кооперативний рух на Волині у другій половині XIX – першій третині XX ст. : Луцьк : Вежа-Друк, 2014. 440 с
5. Крамар Ю. Національно-культурна та релігійна політика урядів Польщі на Волині (1921-1939 рр.) : дис. докт. іст. наук : 07.00.02 / Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки Луцьк, 2015. 536 с
6. Литвинюк В. Розвиток ремесла у Волинському воєводстві у 1921–1939 рр. *Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки*. Історичні науки. Луцьк, 2000. Вип. 3. С. 79–82.
7. Макарчук С. Західна Волинь у 20–30-х роках XX ст. (етносоціальні та політичні відносини в краї). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2008. Вип. 17. С. 226-238. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uks_2008_17_30
8. Малеончук, Г. Суспільно-політичний, соціально-економічний та культурний розвиток Луцька в міжвоєнний період (1919–1939 рр.). :

- Дис. канд. іст. наук, 07.00.01 – історія України. / Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2015. 250 с.
9. Мартинчук С. Промисловий розвиток Волинської губернії наприкінці XVIII – на початку XX ст : Дисертація на здобуття наукового ступеня канд. Іст. наук: 07.00.01 / Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2016. 289 с.
 10. Марчук В. Організація ремісничої освіти у Волинському воєводстві в 1920–1930-х роках. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. Серія : Історичні науки. 2018. Вип. 27. С. 75-84.
 11. Марчук В. Ремесло у Волинському воєводстві в 1921-1939 рр., *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Історичні науки». Острог. Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. Вип. 24. С. 54-60.
 12. Марчук В. Реміснича палата у Луцьку в міжвоєнний період, *Старий Луцьк*. Науково-інформаційний збірник. Випуск XIII. Матеріали XIII наукової конференції «Любартівські читання», м. Луцьк, 26 травня 2017 р. С. 292-301.
 13. Махаринець М. Еволюція правового регулювання земельних відносин на Волині в 1939 –1960-х роках. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії (спеціальність 081 –право). Київ, 2021. 244 с.
 14. Никитюк Т. Розвиток промислового сектору Волинського воєводства у період між двома світовими війнами (20–30-ті роки XX ст.). *Економічні науки. Економічна теорія та економічна історія*. Зб. наук. пр. Луцьк, 2006. Вип. 3 (11). С. 144–158.
 15. Омельчак Т. Населення Рівного у міжвоєнний період (1921-1939 рр.): етно та соціально-економічна характеристика. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Історичні науки». Острог, 2020. Вип. 30. С. 21–28.

16. Прищепя О. П. Міста Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. Рівне: ПП ДМ, 2010. 287 с.
17. Рацілевич. А. Соціально-економічні та суспільно-політичні передумови формування національного руху на Волині на початку XX ст. *Волинські історичні записки*. Луцьк. 2008. 157-162.
18. Свинчук А. Економічна політика польського уряду на Волині в 1921–1939 рр.: реалізація програм у галузі розвитку промисловості., *Збірник навчально-методичних матеріалів та наукових статей історичного факультету*, 1999. № 4. С. 108–113
19. Цецик Я. П. Економіка Волині наприкінці XIX – на початку XX ст. *Історичний архів*. Вип. 16, 2009. С. 138-143. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ians_2016_16_22.
20. Шваб А. Соціально-економічні процеси на Волині в міжвоєнний період., *Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2008. № 14. С. 98–102
21. Шкільнюк Н. М. Міста Волинської губернії у другій половині XIX - на початку XX ст.: соціальна структура, адміністративний та економічний аспекти. Тернопіль, 2017. С. 272
22. Bandarzewski, K. (2014) *Samorząd gospodarczy w prawie polskim: studium prawne*. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, pp. 330.
23. Bornstein I. *Rzemiosło żydowskie w Polsce*. Warszawa: Nakładem Instytutu Badań Spraw Narodowościowych, 1936. 189 s.
24. Jastrzębski J. *Rzemiosło II Rzeczypospolitej w latach 1927-1939. Uwarunkowania formalno-prawne*. Kraków, 2009. 257 c
25. Kwiecień, S. (2011). *Polskie prawo przemysłowe 1927-1939. Zeszyty Prawnicze*, S. 207-234.
26. Landau Z., Tomaszewski J., *Zarys historii gospodarczej Polski 1918-1939* Warszawa, 1999. 352 c.

27. Landau Z. Rzemiosło polskie w latach 1936 – 1939. *Kwartalnik Historyczny* C.181 - 224
28. Oryżyna J. Przemysł ludowy w województwach: wileńskim, nowogródzkim, poleskim, wołyńskim. Warszawa, 1927. 46 s.
29. Ptasieński C. Prawo rzemieślnicze. Lublin, 1931. 99 s.
30. Sobota A. Informator dla rzemieślnika, handlowca i przemysłowca. – Katowice, 1937. 312 c.
31. Swadźba S. System gospodarczy Polski w latach 1918-2018. *Optimum : Economic Studies*, 2019. nr 1(95), s. 19-31.
32. Zagóra-Jonszta U. Wielki kryzys gospodarczy w opinii „Lewiatana” i Górnośląskich Sfer., *Optimum economic studies*. Białymstok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2021. C. 24–39.